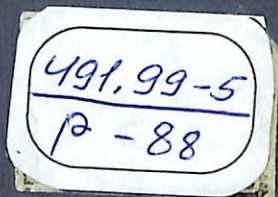

Дневник

Визиты и встречи
с К. С. Киселевым
и другими людьми

Д. С. Киселев 1918

А. У. Тумановъ

Краткая

Этимология

ново-армянского языка

съ орфографическими помятиями и
практическими упражнениями

Для низшихъ и среднихъ учебн. заведений

3^{ье} издание

Совѣтомъ Попечителя допущена въ качествѣ учебника
для низшихъ и среднихъ учебныхъ заведений Кавк. Уч. Окр.
(Журн. пост. отъ 26 февр. 1911 г.; отнош. № 5452 15/III, 1911)

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԹՈՒՄԱՆԵԱՆ

ՀԱՅՈՑ ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՐ ՀԵԶԻԻ

ՀԱՄԱՌՕՏ

ՍՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՈՒՂԱԳՐԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻԲԵՐՈՎ, ԵՒ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆԵՐՈՎ

Ստորին եւ միջին դպրոցների համար

ԵՐՐՈՐԴ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Совѣтомъ Попечителя допущена въ качествѣ учебника для низшихъ и
среднихъ учебныхъ заведений Кавк. Уч. Окр. (Журн. пост. отъ 26/II,
1911 г.; отнош. № 5452)

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Էլիբեր. արարան Օր. Ն. Աղանեանի, Պոլից. № 7

1911

0 4 MAY 2010

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԹՈՒՄԱՆԵԱՆ

91.99-5

Թ- 88

ՀԱՅՈՑ ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՐ ԼԵԶԻԻ

Հ Ա Մ Ա Ռ Օ Տ

ՍՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՈՒՂՂԱԳՐԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐՈՎԵԻ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՎ

Ստորին և միջին դպրոցների համար

ԵՐՐՈՐԴ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Совѣтомъ Попечителя допущена въ качествѣ учебника для низшихъ и среднихъ учебныхъ заведеній Кавк. Уч. Окр. (Журн. пост. отъ 26/II, 1911 г.; отнош. № 5452)

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Էլիսեր. սպարան Օր. Ն. Աղանեսի, Պոլից. № 7

1911

19 APR 2013

6326

491.99-5 20647-59

18-88 / Թմեսույք

Կ. աշխատանքային

1-ի կամեցող աշխ.

18 ապրիլ

15/02/2005

26/11/80

15/11/80

4/11/81

20647-59

Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Դասագրքի արագ սպառվելը հնարավորություն տալու է լոյս ընծայելու գիրքս երրորդ հրատարակութեամբ, որը զրեթէ անփոփոխ արտատպութիւն է երկրորդից: Երկրորդ հրատարակութիւնը բարեփոխելիս՝ իր ժամանակին նկատի են առնւած այն ցուցմունքները, որ արել էր պրոֆեսոր Ն. Մառը՝ Կովկասի Ուսումնարանական Շրջանի պ. Հոգաբարձի յանձնարարութեամբ: Այդ բարեփոխութիւնից յետոյ՝ աշխատութիւնս Կովկասի Ուսումնարանական Շրջանի Հոգաբարձական Խորհրդի կողմից (27-ն փետրւարի 1911 թ., №5452) թոյլատրւած է, որպէս դասագիրք ստորին և միջին դպրոցների համար:

Քերականական դասընթացն աւելի գործնական դարձնելու համար՝ դասագրքի մէջ ղետեղւած են զանազան վարժութիւններ, որոնց շնորհիւ աշակերտը հիմնաւորապէս իւրացնում է այս կամ այն կանոնը կամ լեզական առանձնայատկութիւնը: Սակայն այդ վարժութիւնները ղետեղւած են զլրաւորապէս որպէս նմուշ դասատուների համար: Ցանկալի և աւելի օգտակար է, որ այդ տեսակ վարժութիւններն ամեն անգամ կազմեն աշակերտների նոր դասից՝ ուսած յօդւածից կամ ոտանաւորից: Թէ հնչիւնաբանական բաժնում և թէ իւրաքանչիւր բանի մասից յետոյ՝ առանձին տեղ է տրւած ուղղագրութեան: Առանձնապէս ուղղագրութիւն է դարձրւած այն դէպքերի վրա, որոնք յաճախ սխալ են պատճառում: Ուղղագրական ընդհանուր գիտելիքների հետ միասին՝ ի միջի այլոց բացատրւած են ե, է, ո, օ, լ, յ, ւ, վ, դ, խ, ու, ր և այլ տառերի գործածութեան կանոնները և բերւած են այն յա-

ճախ գործ ածւող արմատական բառերը, որոնք գրւում են է-ով, օ-ով և յ-ով:

Բացի դրանից գրքիս վերջում կայ մի յաւելւած, որտեղ խօսւում է նախադասութիւնների տեսակների մասին: Իսկ նախադասութիւնների մանրամասն ուսումնասիրութիւնը և նրանց կապակցութիւնները զետեղւած են իմ «Համաձայնութեան» մէջ:

Որովհետեւ դասագիրքս որոշւած է պետական և հայոց դպրոցների համար, որտեղ միաժամանակ անցնում են թէ հայերէն և թէ ռուսերէն քերականութիւն, այդ պատճառով էլ, աւելի դիւրութիւն տալու համար՝ իւրաքանչիւր քերականական հայերէն տերմինից յետոյ փակագծում գրւած է նրա ռուսերէն թարգմանութիւնը:

Թիֆլիսի II իգական, IV արական զիմնա-
գիանների և Առետրական դպրոցի դասատու՝

Յարութիւն Թումանեան

ՀԱՉԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ՏԱՌԵՐ

§ 1. Ամեն մի խօսք բաղկացած է առանձին հնչիւններից. օրինակ՝ ծառ խօսքի մէջ ծ, ա, ո հնչիւններ են (звук):

Հնչիւնների նշանագրերը կոչւում են տառ կամ գիր (буква): Հնչիւններն արտասանւում են, իսկ տառերը՝ գրւում կամ տպւում. հնչիւնները լսւում են, իսկ տառերը՝ տեսնւում ու կարդացւում:

Հայոց լեզուն ունի 38 տառ՝ ա, բ, գ, դ, ե, զ, է, ը, թ, ժ, ի, լ, խ, ծ, կ, հ, ձ, ղ, ճ, մ, յ, ն, շ, ո, չ, պ, ջ, ու, ս, վ, տ, ր, ց, ռ, փ, ք, օ, ֆ:

Բոլոր տառերի այս դասաւորութիւնը կոչւում է այբբեն (азбука):

§ 2. Տառերը բաժանւում են երեք կարգի.

1) Ձայնաւորներ (гласная)՝ ա, ե, է, ը, ի, ո, օ, ու:

2) Բաղաձայններ (согласная)՝ բ, գ, դ, զ, թ, ժ, լ, խ, ծ, կ, հ, ձ, ղ, ճ, մ, յ, ն, շ, չ, պ, ջ, ու, ս, վ, տ, ր, ց, ռ, փ, ք, օ, ֆ:

3) Երկարաբառներ (двугласная)՝ եա, եօ, իւ (ю), այ, ոյ (уй, ой):

Ձայնաւոր տառերն արտասանւում են բաց բերանով (ձայնով) և կարող են գործ ածւել մենակ:

Քաղաձայն տառերն արտասանուում են բերանի զանա-
զան մասերն իրար մօտեցնելով և գործ են ածուում
միայն ձայնաւորների հետ միասին: Իսկ երկբարբառ-
ները կազմուում են երկու տառերի միաւորութիւնից:

Յ տառը երբեմն հնչուում է, ինչպէս կիսաձայն
ի (й). երբեմն՝ ինչպէս հ. իսկ երբեմն էլ անձայն է
մնում (§ 12, բ, ե):

Ի՞նչ դուելով Ե-ից յետոյ՝ կազմում է եւ=և:

§ 3. Մեր այբբենի տառերը, բացի հնչիւնական
նշանակութիւնից, ունեն և թւական նշանակութիւն.
այսպէս, օրինակ՝ ա=1, բ=2, գ=3, դ=4, ե=5,
զ=6, է=7, ը=8, թ=9, ժ=10, ժա=11, ժբ=12,
ժգ=13, ի=20, իա=21, իբ=22, իե=25, իթ=29,
լ=30, խ=40, ծ=50, կ=60, հ=70, ձ=80, դ=90,
ճ=100, ճժա=151, մ=200, ու=1000 և այլն:

Վարժութիւն:—1. Արտագրեցէք հետևեալ ոտանաւորը, ձայ-
նաւոր տառերի տակ քաշեցէք մի գիծ, իսկ երկբարբառների
տակ՝ երկու գիծ.

Ծիծեռնակը բոյն էր շինում,
Եւ շինում էր, և երգում.
Ամեն մի շիւղ կպցնելիս՝
Առաջւան բոյնն էր յիշում:
Այժմ նորից բոյն էր շինում,
Եւ շինում էր, և երգում.
Նա յիշում էր անցած տարին
Իր սընուցած ձագերին,
Որոնց ճանաչելն յափշտակեց
Արիւնարբու թշնամին:

2. Հայոց տառերով գրեցէք հետևեալը.

18, 23, 24, 28, 33, 35, 37, 39, 46, 49, 61,
73, 82, 94, 101, 102, 125, 138, 567, 789, 1907,
2043, 3000:

ՎԱՆԿ ԵՒ ԲԱՌ

§ 4. ա) Խօսքի այն մասը, որ միանգամից է
արտասանուում, կոչուում է վանկ (слово): Վանկը
կազմուում է մի կամ մի քանի հնչիւնից: Առանց
ձայնաւորի չի կարելի վանկ կազմել:—Սե-ղան, ա-
շա-կերտ, ու-սում-նա-րան:

բ) Եթէ բառի սկզբում կան երկու կամ աւելի
բաղաձայն տառեր, վանկելու ժամանակ առաջին բա-
ղաձայնից յետոյ գրուում է ը ձայնաւորը:—Գը-լուխ,
ժը-պիտ, թըռ-չուն, տըրտ-մել:

գ) Եթէ բառի վերջում կայ ն կամ ռ, վանկելու
ժամանակ այդ տառերը կից բաղաձայնի հետ առան-
ձին վանկ են կազմում:—Բե-ռն, դու-ռն, մե-ղըր,
փո-քըր, ծա-նըր:

Վարժութիւն:—Վանկեցէք հետևեալ բառերը.

Քանոն, տետրակ, թանաք, գրիչ, սենեակ, պայու-
սակ, թշնամի, կրկնութիւն, գրչահատ, առաւօտ, եկեղեցի,
հիւրասիրել, ընտանիք, իմաստութիւն, օրիորդ, օրացոյց,
աշակերտուհի, ովկիանոս, Մարիամ, դառն, խառն, մանր,
կարծր, կայսր:

§ 5. Մէկ կամ աւելի վանկը, որ իր մէջ պա-
րունակուում է մի որևիցէ միտք կամ նշանակութիւն,

կոչւում է *բառ* (слово):—Ձի, տուն, սեղան, մատիտ, թանաքաման:

Վանկերի թւին նայելով՝ բառը լինում է.

1) Միավանկ (односложное)՝ ծառ, կոճ, ուլ, քար, մարդ:

2) Բազմավանկ (многосложное)՝ յա-տակ, պա-տու-հան, աշ-խա-տա-սի-րու-թիւն:

§ 6. Բառի այն մասը, որ անփոփոխ է մնում և պարունակում է իր մէջ նրա բուն նշանակութիւնը, կոչւում է *արմատ* (корень). օրինակ՝ խօսել, անխօս, խօսք, խօսելիք, բառերի մէջ խօս արմատ է:

Բառի այն մասը, որ դրւած է արմատից յետոյ, կոչւում է *վերջատրութիւն* (окончание). օրինակ՝ խօսել, խօսելիք բառերի մէջ ել, ելիք վերջատրութիւններ են:

Իսկ բառի այն մասը, որ դրւած է արմատից առաջ կոչւում է *նախածանց* (приставка). օրինակ՝ անխօս բառի մէջ ան նախածանց է:

Արմատական բառը կոչւում է *նախատիպ* (первообразное): Իսկ եթէ նախատիպ բառը սկզբից կամ վերջից մասնիկներ է ընդունում, կոչւում է *ածանցեալ* (производное). օրինակ՝ հայր նախատիպ բառ է, իսկ անհայր, հայրական, հայրաքար, հայրենիք՝ ածանցեալ:

Վարժութիւն:—Հետեւեալ նախատիպ բառերից կազմեցէք ւծանցեալ բառեր.

Գիր, ջուր, տուն, դաշտ, մարդ, որդի, մայր, քաջ, սէր, հոգի:

§ 7. Բառը կազմութիւնով լինում է.

1) Պարզ (простое), որ միացած չէ ուրիշ բառի հետ:—Սեղան, տուն:

2) Բարդ (сложное), որ երկու կամ աւելի բառից է կազմւած:—Սեղանատուն, բարեկամ, առու-տուր:

Ինչպէս տեսնում ենք, բարդ բառերը կազմւում են ա, ե, ու յօդակապ տառերի օգնութեամբ:

Ծանօթ.—Այդ յօդակապներից ա և ե ձայնաւորները կազմում են նախընթաց բառերի բնի վերջին մասը. իսկ ու-ն շարկապ է:

Մի քանի բարդ բառեր չ'ունեն յօդակապներ:—Հացթուխ, ջրկիր, ձեռնտու և այլն:

Վարժութիւն:—Կազմեցէք բարդ բառեր հետեւեալ բառերից.

Գունդ—զօրք, տուն—ժամ, սիրտ—բարի, գիրք—վաճառել, մտնել—լոյս, հանել—պատ, հիւր—սիրել, սէր—մարդ, աստիճան —բարձր, պետ—խումբ, թուր—մուր, կեր—խում:

ՈՒՂՂԱԳՐԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐ

ՄԵԾԱՏԱՌ

§ 8. Ամեն մի տառ գրւում է կամ տպւում երկու ձևով՝ մեծատառ (прописная) Ա, Բ, Գ... և փոքրատառ (строчная) ա, բ, գ...

Մեծատառով սկսւում են.

ա) Յատուկ անունները:—Մարգարիտ, Լևոն, Եփրատ, Թիֆլիս, Մասիս:

բ) Ամեն նոր գրութեան առաջին բառը:—Ձմեռն էր: Տատին շրջապատեցին թոռները և խնդրեցին, որ մի հէքիաթ ասի: Նա սկսեց:

գ) Ոտանաւորի ամեն մի տողի առաջին բառը:—

Սարի գլխին տխուր ժպտաց

Ղարաբաղի արևը,

Ջրաբերդի անտառներին

Տըւաւ վերջին բարևը:

դ) Քաղաքավարական գրութեան մէջ Դուք, Ձեր, Ձեզանից... բառերը, սրբազան անուններն ու տիտղոսները:—Արարիչ, Փրկիչ, Նորին Մեծութիւն, Վեհափառ Տէր:

ե) Գրւածքների և պարբերական թերթերի անունները: «Կուսածաղիկ» ու «Հացի խնդիր» վէպերը գրել է Պերճ Պոօշեանը: «Մշակը» լրագիր է: «Աղբիւրն» ու «Հասկերը» մանկական ամսագրեր են:

§ 9. Ե բառի սկզբում հնչւում է, ինչպէս կարճ իէ (ես, երկու, եղբայր), իսկ բառի միջին՝ է (մեծ, գիշեր, ձեռներ):

ա) Բառերի վերջում ե չի գործ ածւում, այլ գրւում է է:—Նունէ, Եւգինէ, գուցէ, միթէ, լոպէ, մարգարէ:

բ) Բառերի միջին մեծ մասամբ գրւում է ե, իսկ է քիչ է գործ ածւում: Ուղղագրութեան համար պէտք է սովորել է-ով գրւող բառերը:

Է-ով գրւում են հետևեալ յաճախ գործ ածւող բառերը.

Արդէն	Գոմէշ	Խէթ	Նւէր	Վէր (վայր)
Աղէտ	Դէղ	Խէժ	Շէկ	Վէրք
Աղէս	Դէմ	Ծէս	Շէն	Վրէժ
Անէծք	Դէմք	Կէս	Պատճէն	Տգէտ
Անօրէն	Դէս, դէն	Կէտ	Պատնէշ	Տէր
Ապաւէն	Դէպի	Հանդէս	Պատւէր	Տնօրէն
Առնէտ	Դէպք	Հէգ	Պարտէզ	Փէշ
Ասպարէզ	Դէտ	Հրաւէր	Պէս	Փոխարէն
Բզէզ	Երէց	Հրէշ	Ջրվէժ	Քարտէզ
Բւէճ	Ջէնք	Ջէթ	Սէր	Քէն
Գէթ	Թէկուզ	Մէգ	Վէճ	Օրէնք
Գէս	Թէպէտ	Մէկ	Վէպ	
Դէր	Ժապաւէն	Մէջ	Վէտ-վէտ	

գ) Է-ով գրւում են այն յատուկ անունները, որոնք վերջանում են էլ, էս, էն:—Միքայէլ, Իսրայէլ, Ռաֆայէլ, Յովհաննէս, Ներսէս, Խորէն, Ռուբէն, Գուրգէն, Կայէն, Սուրէն և այլն:

դ) Է-ով գրւում են այն բառերը, որոնք ունեն

անուններ:—Յիսուս, Յուդա, Յովհաննէս, Յովսէփ, Յակոբ, Յովսէփ և այլն:

բ) Բառի միջին և վերջին յ կարգացում է, ինչպէս կէս ի (յ):—Այգի, հայ, թէյ, Նոյ:

գ) Բառի վերջում ա և ո ձայնաւորներից յետոյ սովորաբար գրւում է յ:—Ծառայ, երեխայ, գայ, կայ, երեկոյ, յետոյ, սիրոյ:

Բացառութիւն են կազմում.

1. (Դու) ասած, կարգած, գնած, խաղած...

2. Սա, դա, նա, սրա, դրա, նրա, սոքա, դոքա, նոքա, սոցա, դոցա, նոցա, իրա, քո:

3. Ահա, հիմա, ապա, աշկարա, այո:

4. Յատուկ անունները՝ Աղելայիդա, Աննա, Յուդա, Մուսա, Մոսկէա:

5. Օտար անունները՝ փաշա, բօշա, դրամա, պիեսա:

դ) Յ վերջացած բաղմամբանի բառերը, երբ իրանցից յետոյ ընդունում են ս, ռ, ն, ներ՝ կորցնում են յ գիրը:—Ծառաս, ծառադ, ծառան, ծառաներ:

ե) Յ կարգացում է միայն միավանկ բառերի վերջում:—Հայ, բայ, թէյ, Նոյ:

Բացառութիւն են կազմում՝ կայ, գայ, տայ, լայ և այլն:

Իսկ բաղմամբանի բառերից յետոյ յ համը է մնում. օրինակ՝ ծառայ, երեխայ, յետոյ, երեկոյ կարգացում է՝ ծառա, երեխա, յետո, երեկո:

զ) Յ զրւելով ա և ո ձայնաւորից յետոյ՝ կազմում է այ և ոյ (уѣ, оѣ) երկբարբառները (§ 2, 3):—Չայն, եղբայր, լոյս, գոյն, հոյակապ, նոյեմբեր:

է) Յատուկ անունների և օտար բառերի վերջին

ա-ից յետոյ յ չի գրւում. իսկ եթէ գրւում է, կարգացւում է:—Արփաշայ, Գեօգշայ, Շանխայ, տրամալ, հարայ:

Վարժութիւն:—Գրեցէք թելադրութեամբ հետեւալը.

Յունիսը և յուլիսը ամառային ամիսներ են: Յարէթը Նոյի որդին էր: Ախուրեանի միւս անունն է Արփաշայ: Յակոբը Յովսէփի հայրն էր: Աստուծոյ պահած գառը գայլը չի տանի: Համբարձումը կարգաց մի հայերէն պօէմա, որ կոչւում է «Դալի-Մահրասա»: Աննա, գնա Յովակիմին ասած, որ գայ այստեղ. յետոյ եկ, քեզ մի ընծայ տամ: Մայր ցամաքը հինգ է՝ Եւրոպա, Ասիա, Աֆրիկա, Ամերիկա և Աւստրալիա: Աշխարհս ունի չորս կողմ՝ արևելք, արևմուտք, հիւսիս և հարաւ: Այսօր տեսայ մի քահանայ: Տէր-Յովհաննէսը մեր քահանան է: Մի երեխայ իր հօր հետ այգուց յետ էր դալիս տուն: Ահա քո երեխաները գնում են:

Ի , Վ

§ 13. ա) ւ և վ հնչւում են միատեսակ: Սրանցից վ գրւում է միայն բառի սկզբում և ո ձայնաւորից յետոյ (վարդ, վէրք, ծով, խռովել). իսկ միւս դէպքերում գրւում է ւ:—Հաւ, թեւ, թիւ, հիւանդ, հալատ, առաւօտ, զինւոր, առլակ:

Բարդ բառերի մէջ երկրորդ բաղադրիչի սկզբի վ տառը մնում է:—Վարդավառ, օրավար, գրավաճառ, արագավազ:

բ) Բառի սկզբում ո-ից առաջ վ չի գրւում:—Որդի, որբ, ոսկի, որսորդ:

գ) ւ՝ զրւելով ի ձայնաւորից յետոյ, կազմում է իւ (ю) երկբարբառը (§ 2, 3):—Իւր, իւր, հիւր, զիւր:

իւ կարգացում է իբրեւ Խ բառի սկզբում և արմատական բաղաձայնի առաջ (իւղ, հիւսն)։ Իսկ բառի վերջում և ձայնաւորի առաջ կարգացում է իվ (թիւ, հիւանդ)։

դ) ւ՝ գրւելով ո ձայնաւորից յետոյ, կազմում է ու (յ)։— Ուղտ, ուլ, թուղթ, ջուր, կատու, լեզու։

ե) Ու երբեք գործ է ածւում ձայնաւորից առաջ և տառի փոխարէն։— Աստուած, Առուակ, նուէր, զուարթ։

Բայց այս ձևը մեր այժմեան լեզւում համարեա վերացել է, և ու-ի տեղ՝ գրւում է ւ։— Աստուած, առուակ, նւէր, զւարթ։

Վարժութիւն։— 1. Արտագրեցէք հետեւեալ բառերը և խաչերի փոխարէն, ուր հարկաւոր է, գրեցէք վ կամ ւ։

Մանք, Մահան, ցաՄ, կոՄ, դիՄան, տեսաՄ, պառաՄ, բարոՄ, մատիտոՄ, գրքոՄ, զօրաՄար, զօրաՄոր, Մարդապետ, Մասակ, պատիՄ, առաՄօտ, աՄազ, նաՄակ, բոցաՄառ, աՄետիս, թագաՄոր, բանՄոր, մրգաՄաճառ, հաշիՄ, հոՄիՄ, տերեՄ, ձեՄ, անձրեՄային, թեՄաՄոր։

2. Գրեցէք թելագրութեամբ հետեւեալը։

Ծիտը ծառին ծըլւելում է, ծիւ, ծիւ, ծիւ,

Բազէն գլխին պըտըտում է, վիւյ, վիւյ, վիւյ։

Ծիտը լոեց, ծիտը վախեց, վա՛յ, վա՛յ, վա՛յ։

Բազէն թռաւ, բազէն փախաւ, ի՛նչ լաւ էլաւ, հէ՛, հէ՛, հէ՛։

Վարդանն ու Վաղարշակը մի օրավար հող վարեցին։ Ռրսորդը հրացանով մի վարազ սպանեց։ Հովւի անկողինը։ Վահան վարդապետը առաւօտեան նաւակով ուղևորւեցաւ Սեանայ վանքը։ Զօրավարը քաջալերում է զինուորներին։

Ղ , Խ

§ 14. ա) Ղ բաղաձայններից առաջ սովորաբար հնչւում է խ. օրինակ՝ գրւում է թուղթ, աղքատ, կնիտ, բայց կարգացում է թուխթ, ախքատ, կեխտ։

բ) Բաղաձայններից առաջ սովորաբար գրւում է ղ, իսկ խ շատ քիչ է գործ ածւում։

Խ բաղաձայններից առաջ գրւում է հետեւեալ բառերում՝ ախտ, անխախտ, քախտ, երախտիք, ուխտ, ապուխտ, զմրուխտ, պանդուխտ, վախճան, ժխտել, Սանդուխտ, Խոսրովիդուխտ։

գ) Ղ-ից յետոյ ք հնչւում է ինչպէս ալ։— Աղբիւր, եղբայր, ողբալ։

Ռ , Ր

§ 15. ա) Ռ տառը հնչւում է կոշտ, իսկ ր՝ փափուկ։ Ռ սովորաբար գրւում է ն բաղաձայնից առաջ։— Ռոռն, բուռն, նուռն, լեռնային, մեռնել, դարնութիւն, խառնուրդ։

Միւս բաղաձայններից առաջ գրւում է ր։— Վարդ, բարձ, արտ, կարճ, զարդ։

Բացառութիւն են կազմում՝ ոտկան, ոտնանալ, խռպոտ, կառք, կոտք և այլն։

բ) Կրկնութիւնով կազմւած բառերի մէջ առաջին ուն՝ ընկնելով բաղաձայնից առաջ, ր-ի է փոխւում։— Բարբառ, մրմուռ, գրգիռ, կրկնալ, թրթռալ։

Բայց երբ հարկաւոր է ցոյց տալ ձայնի սաստկութիւն, երկուսն էլ ո է գրւում։— Մոմռալ, ճրռռալ, կոկոռալ։

Բ, Գ, Դ, Զ, Զ

§ 16. Բ տառից յետոյ ք, գ, դ, ծ, ջ հնչւում են՝ փ, ք, թ, ց, չ. օրինակ՝ որք, Սարգիս, Վարդան, քարծր, մըջին կարգացւում են՝ որփ, Սարքիս Վարթան, քարցր, մըջին:

Բ, գ, դ, ծ, ջ տառերը հնչւում են իբրև փ, ք, թ, ց, չ նաև հետևեալ դէպքերում.

ա) Չայնաւորից յետոյ:—Գրաւար, թագաւոր, օդ, օձ, էջմիածին:

բ) Այ, ոյ երկբարբառներից յետոյ:—Այքբեն, այդի, գոյգ, մոյգ:

գ) Երբեմն մ, ն բաղաձայններից յետոյ:—Համ-ըուրել, անգամ, անդամ:

ՏՈՂԱԴԱՐՁԻ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ

§ 17. Բառերի մասերը մի տողից միւսը փոխադրելու համար՝ պէտք է գիտենալ տողադարձի կանոնները (правила переноса).

Այդ կանոնները հիմնւած են բառերի վանկելու վրա և սրանք են.

ա) Երկու ձայնաւորից մէկը մնում է առաջին տողում, իսկ երկրորդը փոխադրւում է միւս տողը:— Լի-ազօր, մի աբան, տի-նգերք:

բ) Երկու միատեսակ բաղաձայններից մէկը մնում է առաջին տողում, իսկ միւսը փոխադրւում է միւս տողը:— Սեղան-ներ, տիկին-ներ, այք-քեն:

գ) Եթէ երկու ձայնաւորի մէջ կայ մի բաղաձայն, վերջինս անցնում է հետևեալ տողը:— Հո-գի, տա-րի:

դ) Եթէ երկու ձայնաւորի մէջ կայ երկու բաղաձայն, վերջիններս իրարից բաժանւում են:— Ար-դար, գառ-նուկ:

ե) Եթէ երկու ձայնաւորի մէջ կայ երեք բաղաձայն, միայն վերջին բաղաձայնն է փոխադրւում միւս տողը:— Պաշտ-պան, քաղց-ըութիւն:

զ) Եթէ բառի մէջ երկու կամ երեք բաղաձայնի մօտ լսւում է ը, տողադարձի ժամանակ այդ գիրը գրւում է (§ 4, բ, 11, բ.):— Գըլուխ, թըշնամի, դա-ռն, մա-սըն:

է) Երկբարբառների գրերը տողադարձի ժամանակ միմեանցից չեն բաժանւում:— Հայ-րիկ, գիւ-ղում: Տողադարձի նշանը կոչւում է ենթամայ(-). սա գրւում է առաջին տողի վերջին:

Վարժութիւն:— Ի՞նչպէս պէտք է վանկել հետևեալ բառերը տողադարձի ժամանակ.

Բարի, որդի, աշակերտ, աշակերտուհի, էութիւն, այգի, գոյութիւն, Հայաստան, միասին, որդիական, տներ, գրիչ, երկնքի, խորհրդաւոր, նշաններով, ամաններ, բարձր, բարձրանալ, կրկնել, ընտանիք, ընկեր, թրխկթրխկալ, գրէի, խօսէին, գիւղացի, մտերիմ, հարստանալ, սպասել, շտապել, շփոթել, սփռել, գրադել, սքանչանալ, զգուշանալ:

ՆԱԽԱԴԱՐՁԻ ԹԻԻՆ

§ 18. Ամեն մի առանձին միտք, որ արտայայտւում ենք բառերով, կոչւում է նախադասութիւն (предложение):— Աշակերտը գրում է: Եկաւ գարունը: Օրը տաք է: Սոխակը թռչուն է:

Նախադասութեան մէջ երկու գլխաւոր անդամ-

ներ (главные члены) կան՝ ա) ենթակայ (подлежащее) և բ) ստորոգեալ (сказуемое):

ա) ենթակայ կոչւում է այն գլխաւոր առարկան, որի մասին խօսւում է նախադասութեան մէջ:— Աշակերտը, գարուհի, օրը, սոխակը:

բ) Ստորոգեալ կոչւում է այն, ինչ որ ասւում է ենթակայի մասին:— Գրում է, եկաւ, տաք է, թըռչուն է:

Ենթական պատասխանում է ո՛վ և ի՞նչ հարցերին, իսկ ստորոգեալը՝ ի՞նչ է անում, ի՞նչ արաւ կամ ի՞նչ կ'անի առարկան, ի՞նչ է լինում, ի՞նչպէս է, ի՞նչ է և այլն:

Ենթական ստորոգեալից ոչ մի կէտադրութեան նշանով չի բաժանւում: Նախադասութեան վերջում դրւում է վերջակէտ(ւ):

Վարժուծին: — Արտագրեցէք հետեւեալ նախադասութիւնները, քաշեցէք ենթակաների տակ մի գիծ, իսկ ստորոգեալների տակ՝ երկու գիծ:

Էլ չը խօսեց Արաքսը, յորձանք տւեց ահագին,
Օղակ-օղակ օձի պէս՝ առաջ սողաց մոլեգին:

Գեղեցկանիստ է Աշտարակ,
Շատ այգիներն առ ունի.
Այնտեղ երկինքն է կապուտակ,
Այնտեղ օդն է քաղցրալի:
Այդ սիրուն գիւղն ունի մի գետ,
Եւ այն լի է ձկներով:

§ 19. Բացի գլխաւոր անդամներից, նախադասութեան մէջ լինում են երկրորդական անդամներ

(второстепенные члены), որոնք են՝ ա) որոշող կամ յատկացուցիչ (определение), բ) լրացուցիչ (дополнение), գ) պարագայական (обстоятельственная) և դ) կոչական (звательная) բառեր:

ա) Որոշող կամ յատկացուցիչ բառերը պատասխանում են ի՞նչպիսի կամ ո՞րպիսի, ո՞ւմ, ի՞նչի՞, քանի, ո՞ր հարցերին:— Եղբայրս լաւ (ի՞նչպիսի) մարդ է: Յաբէթը Նոյի (ո՞ւմ) որդին էր: Ծովի (ի՞նչի՞) ջուրն աղի է: Ես ունիմ երկու (քանի) գիրք: Մարգարիտը առաջին (ո՞ր) դասարանումն է: Թիֆլիս (ո՞ր) քաղաքը մեծ է:

Վարժուծին:— 1. Հետեւեալ նախադասութիւնների մէջ գտէք յատկացուցիչ բառերը և տակը գիծը քաշեցէք:

Օձի կծածը կը սաղանայ, լեզւի կծածը չի սաղանալ: Ծերանաս, ծերի պատին իմանաս: Սուրբ Մեսրոպը Տարօն գաւառի Հացիկ գիւղիցն էր: Մասիսը Հայաստանի ամենաբարձր սարն է. նրա գագաթը ծածկւած է ձիւնով: Մեր երկիրը կոչւում է Կովկաս: Յակոբն ունէր տասներկու որդի:

2. Կազմեցէք մի քանի նախադասութիւններ, որոնց մէջ լինեն յատկացուցիչ բառեր:

բ) Լրացուցիչ բառերը պատասխանում են՝ ո՞ւմ, ի՞նչ(ը), ի՞նչի՞, ո՞ւմնից, ի՞նչի՞ց, ումնո՞վ, ի՞նչով, հարցերին:— Հայրը սիրում է որդուն (ո՞ւմ): Եղբայրն ստացաւ նամակ (ի՞նչ) իր քրոջից (ումնից): Ծնողները մխիթարւում են իրանց զաւակներով (ումնով): Նա գրում է մատիտով (ի՞նչով):

Վարժուծին:— 1. Գտէք լրացուցիչ բառերը հետեւեալ ոտանաւորի մէջ.

Այժմ վախով առ իր ձեռքը
Պարզում է անց կացողին:

Այժմ գուրկ է ամեն բանից,
Զ'ունի անգամ հացի գին:
Ամենայն օր իր մարմինը
Անուշահոտ ջրերով
Լանում էր, մաղը սանրում
Կրիայի նուրբ սանրով:

2. Հետեալ նախադասութիւնների մէջ ամեն մի ստորգետնի մօտ դրէք լրացուցիչ բառ.

Ուսուցիչը պատմում է (ինչ): Կայէնն սպանեց (հիմ):
Հարուստն օգնում է (հիմ): Աշխատասէրն արժանի է (ինչի):
Գրատախտակի վրա գրում են (ինչի): Աղքատը գուրկ է (ինչի):
Երեխան ընծայ ստացաւ (ուսմից): Հայրը մօտեցաւ (հիմ):
Դաշտը զարգարւում է (ինչի):

գ) Պարագայական բառերը ցոյց են տալիս գործողութեան՝

1. Տեղը պատասխանելով ո՞րտեղ, ո՞ւր, ո՞րտեղից հարցերին: Գիւղացին աշխատում է դաշտում (որտեղ): Նա դաշտից (որտեղից) գնում է տուն (հիմ):

2. Ժամանակը՝ պատասխանելով Մըր, մինչեւ Մըր, որքան ժամանակ, ո՞ր ժամանակից, հարցերին:—
Մայիսին (Մըր) բացւում է վարդը: Առաւօտից (որ ժամանակից) մինչեւ երեկոյ (մինչեւ Մըր) նա կարդում էր:

3. Որպիսութիւնը՝ պատասխանելով Ի՞նչպէս, Ի՞նչ տեսակ հարցերին:— Սոխակը երգում է անուշակ (Ի՞նչպէս):

4. Պատճառը և նպատակը՝ պատասխանելով Ինչո՞ւ, ինչի՞ համար, ինչի՞ց հարցերին:— Աշակերտն իր ջանասիրութեան համար (ինչի՞ համար, ինչի՞ց) պար-

գե ստացաւ: Ձկնորսը գնաց ձուկ ընծելու (ինչի):
Ջուրը սառչում է ցրտից (ինչից):

Պարագայական բառերը միւս անգամներից ոչ մի կէտով չեն բաժանւում:

Վարժութիւն.— 1. Գտէք պարագայական բառերը հետեւեալ նախադասութիւնների մէջ.

Մայր Արաքսի ափերով քայլամուրը գնում եմ,
Հին-հին դարուց յիշատակ ալեաց մէջը պտրում եմ:
Մեզնից շատ առաջ կար մի Թագաւոր:

Մեսրոպը գտաւ հայոց տառերը 406 թւին:

Առաւօտն ամենքը գնում են իրանց գործին:

Անձրեւ օրը հաւերին ջուր տւող շատ կը լինի:

2. Կազմեցէք մի քանի նախադասութիւններ, որոնց մէջ լինեն պարագայական բառեր:

դ) Կոչական բառերը ցոյց են տալիս՝ թէ ուսման է դիմում խօսողը:— Հայր մեր, Որ երկնքումս ես:
Գնա՛, որդեանկ, աշխարհս անցիր, պանծալի անուն մեծի դու ստացիր:

Երբ կոչական բառը դրւած է նախադասութեան սկզբում կամ վերջում, միւս անգամներից բաժանւում է ստորակէտով (,). իսկ երբ դրւած է նախադասութեան միջում, երկու կողմից է ստորակէտ առնում:

Կոչական բառերի գլխին դրւում է շեշտ ('):—
Հայր, որդեանկ:

Շեշտը դրւում է նաեւ հրաման կամ խնդիր պարունակող բառերի վրա:— Գնա՛, անցիր, ստացիր:

Վարժութիւն:— Հետեալ նախադասութիւնների մէջ գտէք կոչական ու հրաման կամ խնդիր պարունակող բառերը և

դրէք, ուր հարկաւոր է, շեշտ ու ստորակէտ.

Արի դու արի սիրուն նոր տարի նոր օրեր բեր մեզ:
Եկեք երեխէք եկեք ձեռք ձեռքի տանք պար բռնենք: Արե
արե եկ եկ զիզի քարին վէր եկ Մանիր մանիր իմ ճա-
խարակ մանիր սպիտակ մալանչներ: Կարդա այ իմ խելօք
մանուկ:

ԲԱՆԻ ՄԱՍԵՐ

§ 20. Ամեն մի առանձին վերցրած բառ կոչւում է բանի կամ խօսքի մաս (часть речи).

Բանի մասերը իննը տեսակ են՝

1. Գոյական անուն (имя существительное),
2. Ածական անուն (имя прилагательное),
3. Դերանուն (мѣстоимение),
4. Թւական անուն (имя числительное),
5. Բայ (глаголь),
6. Մակբայ (нарѣчіе),
7. Նախդիր (предлогъ) և յետադիր (послѣлогъ),
8. Շաղկապ (союзъ),
9. Միջարկութիւն (междометіе):

Սրանցից առաջին հինգը փոփոխական (измѣняемая) են, իսկ վերջին չորսը՝ անփոփոխ (не измѣняемая).

ԳՈՅԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆ

ԱՌԱՐԿԱՅ

§ 21. Ամեն մի իր կամ բան, որ ճանաչում ենք մեր արտաքին զգայարաններով (տեսանելիքով, լսելիքով, ճաշակելիքով, հոտոտելիքով, շօշափելիքով) կամ մեր մտքով, կոչւում է առարկայ (предметъ): — Գիրք, աշակերտ, քաջութիւն, երկիր:

Այն առարկան, որ ճանաչում ենք մեր արտաքին զգայարաններով, կոչւում է նիւթական (чувственный): — Տուն, զանգակ, աղ, վարդ, ձիւն:

Իսկ այն առարկան, որ ճանաչում ենք մեր մտքով, կոչւում է մտաւոր (умственный): — Ուրախութիւն, բոպէ, հոգի:

Վարժութիւն: — Հետեւեալ առարկաներից որն է նիւթական և որը մտաւոր.

Ջուր, ծառ, քամի, սառուց, ծաղիկ, աշխատանք, բարութիւն, մատիտ, ոյժ, եռանդ, փայտ, սէր, սեր, հօտ, հոտ, թռչուն, կարծիք, մահ, կատու, կարիք, Աստուած, հրեշտակ, երկաթ, բամբակ, կաթ, այգի:

§ 22. Նիւթական առարկան լինում է շնչաւոր (одушевленный) և անշունչ (неодушевленный):

Շնչաւոր կոչւում է այն առարկան, որ իր կամ-

քով կարող է շարժել և փոխել մի տեղից միւսը:—
Մարդ, գազան, թռչուն:

Իսկ անշունչ կոչւում է այն առարկան, որ իր
կամքով չի կարող շարժել և փոխել մի տեղից
միւսը:—Սեղան, գիրք, քար, փայտ:

Վարժութիւն:—Հետեալ առարկաներից որն է շնչաւոր և
որն անշունչ:

Ձի, աթոռ, գրիչ, հաւ, քանոն, աման, ձուկ, զինուոր,
հովիւ, ոչխար, կօշիկ, թուղթ, գլխարկ, խոհարար, աղջիկ,
բադ, հաց, սագ, տետրակ, վարժապետ, սպայ, պայուսակ,
ճանճ, նապաստակ, գրչահատ:

ԳՈՅԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆ ԵՒ ՆՐԱ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ

§ 23. Ամեն մի առարկայի անուն կոչւում է
գոյական (имя существительное):—Երեխայ, ծառ,
հօտ, Արաքս, բարութիւն:

Գոյական անունները լինում են՝ յատուկ (соб-
ственное), հասարակ (нарицательное) և հաւաքական
(собирательное):

Յատուկ կոչւում են այն անունները, որոնք պատ-
կանում են միայն մէկ առարկայի:—Թիֆլիս, Արա-
րատ, Կուր, Մարիամ:

Հասարակ կոչւում են այն անունները, որոնք պատ-
կանում են շատ միատեսակ առարկաների:—Թռչուն,
տետրակ, ծաղիկ:

Հաւաքական կոչւում է միասին հաւաքւած միա-
տեսակ առարկաների ընդհանուր անունը:—Հօտ, ջրկ,
երամ, զօրք:

Վարժութիւն:—Որոշեցէք հետեալ գոյականների տեսակը
Արշակ, անտառ, աշակերտ, Մոսկւա, վաշտ, սենեակ,
շաքար, ալիւր, թանաք, թանաքաման, խումբ, տուն, Բաքու,
Անի, փողոց, նախիր, Ախուրեան, Ագուլիս, աթոռ, պատկեր,
Մարգարիտ, մարգարիտ, Եղիսարէթ, Աղեյայիդա, Յարու-
թիւն, յարութիւն, Շուշան, շուշան, Աստղիկ, աստղիկ:

ՍԵՌ

§ 24. Գոյական անունները հայոց լեզւում չ'ու-
նեն քերականակոն սեռ (род):

Քերականական սեռ ունեն միայն այն անուն-
ները, որոնք պատկանում են կին-մարդկանց. սրանք
վերջանում են՝ ունի, անուշ և դուկտ:—Աշակերտ-ունի,
ուսուցչ-ունի, հայր-ունի, Հայկ-անուշ, Վարդ-անուշ,
Խոսրովի-դուկտ:

Միւս անունների սեռը իմացւում է միայն նշա-
նակութիւնով. օրինակ՝ հայր, եղբայր, պապ, աքա-
ղաղ արական (мужескій) սեռի անուններ են. իսկ
մայր, քոյր, հարս, տատ, մարի, մաքի—իգական
(женский) սեռի:

ԹԻԻ

§ 25. Գոյական անուններն ունեն երկու թիւ
(число) եզակի (единственное) և յոգնակի (мно-
жественное):

Երբ խօսւում է մի առարկայի մասին, գործ է
ածւում եզակի թիւ:—Հաւ, պատ, որսորդ, սեղան:

Իսկ երբ խօսւում է երկու կամ աւելի առարկա-
ների մասին, գործ է ածւում յոգնակի թիւ:—Հաւեր
պատեր, որսորդներ, սեղաններ:

Յոգնակի թիւը կազմւում է եզակիից, ընդունե-

լով եր կամ ներ վերջաւորութիւնը: Միավանկ բառերը վերջանում են նր: — Հաւ-եր, ծառ-եր, պատ-եր, տն-եր:

Իսկ բազմավանկ բառերը վերջանում են ներ: — Մատիտ-ներ, աշակերտ-ներ, ամանեղէն-ներ:

Մի քանի միավանկ բառեր՝ կորցնելով իրանց արմատական ն վերջաւորութիւնը (օր. ձեռ, ոտ, դուռ, գառ, ձուկ, մուկ և այլն), յոգնակի թւում վերջանում են ներ (ձեռներ, ոտներ, դռներ, գառներ, ձկներ, մկներ և այլն):

ՀՈԼՈՎ

§ 26. Առարկաների մէջ եղած յարաբերութիւնները ցոյց տալու համար՝ գոյական անունները փոփոխում են իրանց վերջաւորութիւնները. այդ փոփոխութիւնները կոչւում են հոլով (падежь):

Հոլովները եօթն են՝

1. Ուղղական (именительный) — հիմ, ինչ,
2. Հայցական (винительный) — հիմ, ինչ,
3. Սեռական (родительный) — հիմ, ինչի,
4. Տրական (дательный) — հիմ, ինչի,
5. Բացառական (отложительный) — ումից, ինչից,
6. Գործիական (творительный) — ումով, ինչով,
7. Ներգոյական (местный) — ումում, ինչում:

Բացի սրանից կայ և կոչական (звательный) հոլով, որ նման ուղղականին:

Ո՞վ հարցը վերաբերում է շնչաւոր առարկաներին, իսկ ի՞նչ՝ անշնչաւոր առարկաներին:

Գոյական անունների փոփոխութիւնը հոլովով և թւով կոչւում է հոլովում (склонение):

ՀՈԼՈՎՆԵՐԻ ՎԵՐՋԱՆՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

§ 27. Ուղղական հոլովը եզակի թւում չ'ունի ոչ մի վերջաւորութիւն: Զանազանում են միայն բառերի բները:

Իսկ յոգնակի թւում բոլոր անունները վերջանում են եր կամ ներ (§ 25):

Երբ ընդհանուր միտքը մասնաւորի է փոխւում, ուղղական հոլովը ընդունում է ը (ն) յօդը (§ 33):

Սեռականը եզակի թւում ունի երեք տեսակ կանոնաւոր վերջաւորութիւն՝ ի (հաց-ի), ու (գին-ու), ան կամ եան (ձկ-ան բարութ-եան):

Սեռականի յոգնակին՝ ընդունելով եր կամ ներ, վերջանում է միշտ ի: — Հաց-եր-ի, գինի-ներ-ի, ձկ ներ-ի բարութիւն-ներ-ի:

Տրականը նման է սեռականին:

Հայցականը սովորաբար նման է ուղղականին: Բայց բանական առարկաների անունները (հայր, մայր, աշակերտ, զինւոր, խոհարար), երբ իրանց վերջում ունեն, ս, ու, ն (ը) մասնիկը, հայցականում ընդունում են տրականի վերջաւորութիւն: — Աշակերտիս, աշակերտիդ, աշակերտին:

Հայցականում տրականի վերջաւորութիւն են ընդունում նաև այն յատուկ անունները, որոնք վերաբերում են մարդկանց: — Արամին, Մարիամին, Լևոնին:

Բացառականը եզակիում վերջանում է ից կամ ուց: — Հաց-ից, գին-ուց, ձկն-ից, բարութիւն-ից:

Յոգնակին՝ ընդունելով եր կամ ներ, միշտ վերջանում է ից:—Հաց-եր-ից, գինի-ներ-ից, ձկ-ներ-ից, բարութիւն-ներ-ից:

Գործիականը եզակիում վերջանում է ով կամ եամբ:—Հաց-ով, գին-ով, ձկն-ով, բարութիւն-ով կամ բարութ-եամբ:

Յոգնակին ընդունելով եր կամ ներ, միշտ վերջանում է ով:—Հաց-եր-ով, գինի-ներ-ով, ձկ-ներ-ով, բարութիւն-ներ-ով:

Ներգոյականը եզակիում վերջանում է ում:—Հաց-ում, գին-ում, ձկն-ում, բարութիւն-ում:

Յոգնակին՝ ընդունելով եր կամ ներ, ընդունում է նոյն ում վերջաւորութիւնը:—Հաց-եր-ում, գինի-ներ-ում, ձկ-ներ-ում, բարութիւն-ներ-ում:

Շնչաւոր առարկաների (մանաւանդ մարդկանց) անունները ներգոյականում շատ անգամ ընդունում են սեռականի վերջաւորութիւն և սէջ բառը:—Մարդու մէջ, աշակերտների մէջ:

§ 28. ՀՈՒՆՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏԿԵՐԸ

Ե զ ա կ ի		Յ ո գ ն ա կ ի
—	Ո. Հ.	եր, ներ
ի, ու, ան(եան)	Ս. Տ.	» »+ի
ից, ուց	Բ.	» »+ից
ով	Գ.	» »+ով
ում	Ն.	» »+ում

ԳՈՅԱԿԱՆՆԵՐԻ ՀՈՒՆՎՈՐՈՒՄԸ

§ 29. Գոյականներն ունեն երեք հոլովում, որոնք որոշւում են եզակի սեռականի վերջաւորութիւններով (§ 27).

- Ա. հոլովում—ի հաց-ի
Բ. հոլովում—ու գին-ու
Գ. հոլովում—ան, եան ձկ-ան, բարութ-եան:

Ա. ՀՈՒՆՎՈՐՈՒՄ

(ի)

§ 30. Ա. հոլովման պէս հոլովւում են գոյականների մեծ մասը:

Ե զ ա կ ի

- Ո. Հ. ծառ որսորդ
Ս. Տ. ծառ-ի որսորդ-ի
Բ. ծառ-ից որսորդ-ից
Գ. ծառ-ով որսորդ-ով
Ն. ծառ-ում որսորդ-ում

Յ ո գ ն ա կ ի

- Ո. Հ. ծառ-եր որսորդ-ներ
Ս. Տ. ծառ-եր-ի որսորդ-ներ-ի
Բ. ծառ-եր-ից որսորդ-ներ-ից
Գ. ծառ-եր-ով որսորդ-ներ-ով
Ն. ծառ-եր-ում որսորդ-ներ-ում

Բ. ՀՈՂՈՎՈՒՄ

(տւ)

§ 31. Բ. հողովման պատկանում են այն գոյականները, որոնք եզակի ուղղականում վերջանում են ի:

Եզակի

Ո. Հ.	գինի	ձի
Ս. Տ.	գին-ու	ձի-ու
Բ.	գին-ուց	ձի-ուց
Գ.	գին-ով	ձի-ով
Ն.	գին-ում	ձի-ում

Թոգնակի

Ո. Հ.	գինի-ներ	ձի-եր
Ս. Տ.	գինի-ների	ձի-երի
Բ.	գինի-ներից	ձի-երից
Գ.	գինի-ներով	ձի-երով
Ն.	գինի-ներում	ձի-երում

Գ. ՀՈՂՈՎՈՒՄ

(ան, եան)

§ 32. Գ. հողովման պատկանում են այն գոյականները, որոնք եզակի սեռականում վերջանում են ան կամ եան: Եան վերջանում են այն գոյականները, որոնք ուղղականում ունեն ին վերջաւորութիւնը:

Եզակի

Ո. Հ.	ձուկ(ն)	բարութ-ին
Ս. Տ.	ձկ-ան	բարութ-եան
Բ.	ձկն-ից	բարութ-ին-ից
Գ.	ձկն-ով	բարութ-ին-ով
Ն.	ձկն-ում	բարութ-ին-ում

Թոգնակի

Ո. Հ.	ձկն-եր	բարութիւն-ներ
Ս. Տ.	ձկն-երի	բարութիւն-ների
Բ.	ձկն-երից	բարութիւն-ներից
Գ.	ձկն-երով	բարութիւն-ներով
Ն.	ձկն-երում	բարութիւն-ներում

Չուկ բառի պէս են հողովում ղուռ (ղու-ան), լեռ (լեռ-ան), զարուն (զարն-ան), աշուն (աշն-ան) և այլն: Ում վերջացած անունները հողովում են Ս. և Գ. հողովման պէս: — Խոստում — խոստումի կամ խոստման:

Ին վերջացած գոյականների եզակի գործիականում երբեք գործ է ածւում գրաբարի եամը վերջաւորութիւնը: — Բարութ-եամը (փոխանակ՝ բարութիւն-ով), ար-եամը (փոխանակ՝ արիւն-ով):

307

§ 33. Թող կոչւում է այն մասնիկը, որ՝ դրուելով անւան վերջին՝ տալիս է նրան որոշ նշանակութիւն և ընդհանուր միտքը մասնաւորի է փոխում: — Զինւոր-ը, մարգարէ-ն, սեղան-ը:

Ը և Ն որոշող յօդեր են. սրանցից ը դրւում է բաղաձայն գրերից յետոյ, իսկ Ն՝ ձայնաւորներից յետոյ:

Ը յօդը փոխւում է ն-ի, երբ յաջորդ բառը ըս-
կըսւում է ձայնաւորով:—Ձմեռն անցաւ:

Առանց որոշող յօդի՝ անուններն ունեն ընդհա-
նուր միտք:—

Փողոցով զինւոր անցաւ:

Սենեակում սեղան է դրւած:

Այս օրինակներում յայտնի է՝ թէ խօսքը ո՞ր
զինւորի կամ սեղանի մասին է: Զինւոր կամ սեղան
ասելով՝ հասկանում ենք մի որևիցէ զինւոր կամ սե-
ղան: Ուրիշ է, եթէ ասենք՝

Փողոցով անցաւ զինւորը:

Սենեակում դրւած է սեղանը:

Ասելով զինւորը կամ սեղանը, իսկոյն հասկա-
նում ենք, որ խօսքը մի որոշ ու մեզ յայտնի զին-
ւորի կամ սեղանի մասին է:

Կայ և անորոշ յօդ մի, որ դրւում է անունների
սկզբում, երբ խօսքը մի մասնաւոր և անծանօթ ա-
ռարկայի մասին է:—Մեզնից շատ առաջ կար մի
թագաւոր:

§ 34. Յօդ ունեցող գոյականները հոլովւում են
այսպէս.

Ե զ ա կ ի

Ո. զինւոր-ը	սեղան-ը
Ս. զինւորի-	սեղանի-
Տ. զինւորի-ն	սեղանի-ն
Հ. զինւորի-ն	սեղան-ը
Բ. զինւորից-(ը)	սեղանից-(ը)
Գ. զինւորով-(ը)	սեղանով-(ը)
Ն. զինւորում-(ը)	սեղանում-(ը)

Յ ո գ ն ա կ ի

Ո. զինւորներ-ը	սեղաններ-ը
Ս. զինւորների-	սեղանների-
Տ. զինւորների-ն	սեղանների-ն
Հ. զինւորների-ն	սեղաններ-ը
Բ. զինւորներից-(ը)	սեղաններից-(ը)
Գ. զինւորներով-(ը)	սեղաններով-(ը)
Ն. զինւորներում-(ը)	սեղաններում-(ը)

Ինչպէս տեսնում ենք, ն յօդը սեռականում բաց
է թողնւում: Բացառականում, գործիականում և ներ-
գոյականում ը յօդը շատ անգամ բաց է թողնւում:
Կան դիմորոշ յօդեր ս, ո, որոնք գործածւելով
անունների հետ միասին, անխտիր մնում են բոլոր
հոլովների վերջին:—Մատիտ-ս, մատիտ-ը, մատի-
տի-ս, մատիտի-ը, մատիտով-ը, մատիտից-ս, մատի-
տից-ը և այլն:

Բանական առարկաների անունները ս, ո, ը (ն)
յօդերով և մարդկանց վերաբերող յատուկ անունները
հայցականում ընդունում են տրականի վերջաւորու-
թիւն (§ 27):

ԱՆԿԱՆՈՆ ՀՈԼՈՎՈՒՄ

§ 35. Անկանոն կամ զարտուղի կոչւում է այն
հոլովումը, որ դուրս է ընդհանուր կանոնից:

Անկանոն կերպով են փոփոխւում, օրինակ՝

կին, քոյր, հայր, մայր, եղբայր, տէր, շուն, տուն
և այլն:

Անկանոն հոլովող գոյականները եզակի սեռա-
կանում գլխաւորապէս ունեն ռջ, օ:

Եզակի

Յոգնակի

Ո. Հ.	կին	հայր	կանայք	հայրեր
Ս. Տ.	կնոջ	հօր	կանանց	հայրերի
Բ.	կնոջից	հօրից	կանանցից	հայրերից
Գ.	կնոջով	հօրով	կանանցով	հայրերով
Ն.	{ կնոջում { հօրում {		{ կանանցում { հայրերում {	
	{ կնոջմէջ { հօրմէջ {		{ կանանցմէջ { հայրերի մէջ {	

Կին բառի պէս եզակի թւում հոլովւում են՝ քոյր,
տէր, ընկեր, աներ, տալ և այլն:

Հայր բառի պէս են հոլովւում մայր, եղբայր, սա-
նահայր, սանամայր, հօրեղբայր և այլն:

Ժամանակ ցոյց տւող անունները, օրինակ՝ օր,
ցերեկ, զիշեր, ժամ, տարի, ամառ և այլն, բացի կա-
նոնաւոր հոլովումից՝ ունեն նաև եզակի սեռականում
ւայ (ուայ) և բացառականում՝ ւանից (ուանից)։— Օր-
ւայ, օր-ւանից, տար-ւայ, տար-ւանից:

Անկանոն են հոլովւում սէր և Աստուծ բառերը,
որոնք դառնում են՝ սիրոյ, Աստուծոյ, սիրուց, Աս-
տուծուց և այլն: Այս ձևերից սիրոյ, Աստուծոյ գրա-
բարից են առնւած:

Մարդ եզակիում լինում է՝ մարդու, մարդուն,
մարդով. իսկ յոգնակիում՝ մարդիկ, մարդկանց, մարդ-
կանցից և այլն:

Շուն, տուն հոլովւում են՝ շան, տան, շնից, տնից,
շնով, տնով, շնում, տնում (տանը):

ՓոխիՈՂ ԵՒ ԿՈՐԶՈՂ ԳՐԵՐ

§ 36. Բառերի աճման ժամանակ, վերջին վան-
կի ի, ու, է ձայնաւորները և եա, եայ, ոյ զրկելով
շեշտից՝ նւազում են ու սովորաբար փոխւում այսպէս.

ա) ի և ու դառնում են ը, որը սովորաբար չի
գրւում (§§ 4, 11, բ), այլ պահպանւում է միայն
տողադարձի ժամանակ.— Գիրք—գըրքի=գրքի. եր-
կինք—երկընքի=երկնքի: Ջուր—ջըրի=ջրի. խոր-
հիւրդ—խորհըրդի=խորհրդի:

բ) է դառնում է ի:—Տէր, տիրոջ, տիրել:

գ) եա երկբարբառը բարդ բառերում կորցնում
է իր երկրորդ բաղադրիչ մասը:—Սենեակ—սենեկա-
պետ. մատեան—մատենագիր:

Իսկ պարզ բառերում եա մնում է անփոփոխ.—
Սենեակ, սենեակի, սենեակներ. մատեանի, մատեան-
ներում և այլն:

դ) եայ դառնում է է:—Քրիստոնեայ—քրիստո-
նէութիւն:

ե) ոյ դառնում է ու:—Ձգոյշ—զգուշանալ. համ-
բոյր—համբուրել:

Կան բառեր, որոնց մէջ ի, ու չեն կորչում:—
Կարծիք—կարծիքի, հայրենիք—հայրենիքի, մայրիկ—
մայրիկի, անուն—անունի, հեղուկ—հեղուկի, անուս—
անուսի:

Վարժութիւն:—Հոլովեցէք հետեւեալ անունները.

Հաւ, հաւը, տունս, երգում, հոլովում, ընկերդ, հայելի,

մատանիս, բանալին, ոտ, ձեռ, անուն, աշուն, արին, ձիւն, եղ, դուռ, Յարութիւն, յարութիւն, խորհուրդ, ժողովուրդ, երկինք, տիկին, կնիկ, աղջիկ, սանահայր, սեր, սէր, քաջութիւն, գօրութիւն, առաւօտ, գիշեր, ցերեկ, ժամ, մայիս, գիր, ձեռագիր, բուն, հաւաքուն:

§ 37. ԳՈՅԱԿԱՆՆԵՐԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

ա) Յատուկ գոյական անունները միշտ սկսւում են մեծատառով:—Թիֆլիս, Արաքս, Լեոն, Մարգարիտ:

բ) Այն յատուկ անունները, որոնք ուղղակիանում վերջանում են ա, միւս հոլովներում ա-ից յետոյ ընդունում են յ:—Աննա—Աննայի. Մոսկա—Մոսկայում:

գ) Յ վերջացած անունները (փեսայ, երեխայ, քահանայ), երբ ընդունում են յօդ կամ յոգնակի թւի վերջաւորութիւն, կորցնում են յ գիրը:—Փեսան, երեխաս, քահանայներ:

Բացառութիւն են կազմում միավանկ բառերը:—Հայ—հայր, հայեր. թէյ—թէյս, թէյդ և այլն:

դ) Ժամանակ ցոյց տուող անունների սեռականի անկանոն աջ վերջաւորութիւնը գրւում է յ-ով:—Տարւայ, մայիսայ, օրւայ, ամառւայ:

ե) Մի քանի անուններ յոգնակի ուղղականում եր կամ ներ վերջաւորութեան տեղ՝ կարող են ընդունել գրաբարի վերջաւորութիւնը՝ ք, որ սեռ. հոլովում դառնում է ց:—Որդիք — որդոց, հայք — հայոց, յոյնք — յունաց:

զ) Մարդիկ վերջանում է կ-ով:

Ա Ծ Ա Կ Ա Ն Ա Ն Ո Ւ Ն

§ 38. Առարկաների որպիսութիւնը կամ յատկութիւնը ցոյց տուող բառը կոչւում է ածական անուն (имя прилагательное):

Ածականները սովորաբար դրւում են գոյականներից առաջ և պատասխանում են ինչպիսի՞ և ո՞ր հարցերին:—Բարի մարդ, մեծ քաղաք, ոսկէ մատանի, զարնանային անձրև:

Ածականները լինում են երկու տեսակ՝

1) Որակական (качественное):—Բարի, մեծ:

2) Յարաբերական (относительное): — Ոսկէ, զարնանային:

Որակական ածականները ցոյց են տալիս առարկայի բնական որպիսութիւնը, իսկ յարաբերականները՝ մի առարկայի յարաբերութիւնը միւսի հետ:

Վարժութիւն:—1. Հետեւալնախադասութիւնների մէջ որոշեցէք որակական և յարաբերական ածականները:

Հին Արաքսը զարմանալի քմահաճութիւններ ունէր: Անյիշելի ժամանակներից յամառութեամբ կուում էր իր անհաւասար եղերքի հետ և, կարծես, դժգոհ էր նեղ շաւղից: Երբեմն երկու լեռնային գօտիներ միաբանում էին և սեղմում նրան իրանց անձուկ և խորին ձորակի մէջ:

2. Գրեցէք մի քանի ածականներ, որոնք ցոյց տան յարաբերութիւն՝ նիւթի, տեղի, ժամանակի և քաղի հետ:

ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԵԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐ

§ 39. Որակական ածականներն ունեն երեք համեմատութեան աստիճաններ (степени сравнения)՝

1. դրական (положительная), 2. ռադիատական (сравнительная) և 3. գերադրական (превосходная):

1. Դրական աստիճանը ածականի սկզբնական ձևն է:—Արամը խելօք աշակերտ է:

2. Քաղաքական աստիճանը կազմւում է՝ ա) անի բառի կամ բ) քաղաքական հոլովի օգնութեամբ:—

ա) Արամն անի խելօք աշակերտ է, քան թէ Հայկը:

բ) Արամը Հայկից խելօք աշակերտ է:

Անի բառը պահանջում է քան թէ:

Անի բառը գործ է ածւում և քաղաքական հոլովի հետ միասին:—Արամը Հայկից անի խելօք է:

3. Գերադրական աստիճանը կազմւում է ամենամասնիկի կամ շատ, սաստիկ, անշափ, ըղորից, ամենից բառերի օգնութեամբ:—

Արամն ամենախելօք աշակերտ է:

Արամը շատ խելօք աշակերտ է:

Արամը ըղորից խելօք աշակերտ է:

Վարժութիւն:—Գրեցէ՛ք մի քանի նախադասութիւններ, որոնց մէջ լինեն հետեւեալ ածականների բաղդատական և գերադրական աստիճանները.

Բարձր, հաստ, տաք, ծեր, փոքր, հարուստ, աղքատ, ծանր, բարի, գեղեցիկ, հաւատարիմ, ընկերասէր:

ԱԾԱԿԱՆՆԵՐԻ ՀՈԼՈՎՈՒԾԸ

§ 40. Ածականները՝ գոյականի հետ վարւելիս՝ չեն փոփոխւում:—

Ե զ ա կ ի

Յ ո գ ն ա կ ի

Ո. Հ. լաւ աշակերտ լաւ աշակերտներ

Ս. Տ. լաւ աշակերտի լաւ աշակերտների

Բ. լաւ աշակերտից լաւ աշակերտներից

Գ. լաւ աշակերտով լաւ աշակերտներով

Ն. լաւ աշակերտում լաւ աշակերտներում

Միայնակ գործ ածւող ածականներն ընդունում են գոյականի միտք և հոլովւում են գոյականների Ա. հոլովման պէս:—

Ե զ ա կ ի

Յ ո գ ն ա կ ի

Ո. Հ. լաւ լաւ-եր

Ս. Տ. լաւ-ի լաւ-եր-ի

Բ. լաւ-ից լաւ-եր-ից

Գ. լաւ-ով լաւ-եր-ով

Ն. լաւ-ում լաւ-եր-ում

§ 41. ԱԾԱԿԱՆՆԵՐԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

1) Այն յարաբերական ածականները, որոնք ցոյց են տալիս առարկայի նիւթը, վերջանում են ի, է, (եայ), եղէն:—Արծաթ-ի, երկաթ-է, քար-եղէն:

2) Այն ածականները, որոնք գոյականների հետ միասին կազմում են մի յատուկ անուն, գրւում են մեծատառով:—Կարմիր ծով, Մեծեալ ծով, Նոր աշխարհ, Արա Գեղեցիկ:

3) Ածականների գերադրական աստիճանում ամենա մասնիկը գրւում է բառի հետ միասին:— Ամենաքարի, ամենայաւ, ամենամեծ:

Իսկ եթէ ամենա մասնիկի փոխարէն՝ լինում են ամենից, քոլորից, շատ և այլն, այն ժամանակ սրանք, իբրև առանձին բառեր, գրւում են ջոկ:—Ամենից բա-
րի, քոլորից լաւ:

Դ Ե Ր Ա Ն Ո Ւ Ն

§ 42. Այն բառերը, որոնք կատարում են գոյա-
կան և ածական անունների դեր, կոչւում են դերա-
նուն (мѣстоименіе):—Ես, դուք, այս, սա, որ:

Դերանունները լինում են վեց տեսակ՝

1) Անձնական (личные)՝ ես (առաջին դէմք), դու
(երկրորդ դէմք), նա (երրորդ դէմք):

2) Ցուցական (указательная)՝ սա, դա, նա, այս,
այդ, այն և այլն:

3) Հարցական (вопросительная)՝ ո՞վ, ի՞նչ, ո՞ր
և այլն:

4) Յարաբերական (относительная)՝ որ, ով որ,
ինչ որ:

5) Որոշեալ (опредѣлительная)՝ իւրաքանչիւր,
ընդ որ, ամեն մէկ, ինքը և այլն:

6) Անորոշ (неопредѣленная)՝ ոչոք, ոչինչ, ոմն,
մի քանի և այլն:

Հայոց լեզւում չը կան ստացական (притяжа-
тельные) դերանուններ. սրանց տեղ գործ են ածւում
եւ, դու, ինքն դերանունների սեռականը՝ իմ, քո, իւր:

§ 43. Դերանուններն ունեն առանձին մասնիկ-
ներ՝ ս, դ, ն (ը), որոնք կոչւում են դերանւանական
յօդեր:

Սրանցից ս ծառայում է առաջին դէմքին, դ՝ երկ-
րորդ, ն (ը)՝ երրորդ:

Դերանւանական յօդերը գործ են ածուում երեք տեսակ դերանունների տեղ.

1) Անձնական:—Վարժապետ-ս, աշակերտ-ը (այսինքն՝ ես վարժապետս, դու աշակերտդ):

2) Ստացական:—Վարժապետ-ս, աշակերտ-ը (այսինքն՝ իմ վարժապետը, քո աշակերտը):

3) Յուզական:—Վարժապետ-ս, աշակերտ-ը (այսինքն՝ այս վարժապետը, այդ աշակերտը):

Վարժուծին:—Հետեւեալ ոտանաւորներից ջոկեցէ՛ք դերանունները և որոշեցէ՛ք նրանց տեսակը.

Այն հիւ է կանգնած ամբիոնի վրայ,
Դողդոջուն ձեռքերն երկինք ամբարձած,
Բազմութեան ուշքը դէպի նա դարձած,
Որին ամենքը հալը են անւանում,
Որի լոկ խօսքը օրէնք է նոցա...
Երբ մենք թաթախւած Աղամայ մեղօք,
Եկանք այս աշխարհ՝ լցւած ցաւերով,
Ո՞վ մեզ սփոփեց իւր սուրբ խօսքերով:

ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՀՈՂՈՎՈՒՄԸ

§ 44. Անձնական դերանուններ.

Յ զ ա կ ի

Ո.	ես	դու	նա
Ս.	իմ	քո	նրա (նորա)
Տ.	Հ. ինձ	քեզ	նրան (նորան)
Բ.	ինձանից	քեզանից	նրանից (նորանից)
Գ.	ինձանով	քեզանով	նրանով (նորանով)
Ն.	ինձանում	քեզանում	նրանում (նորանում)

Յ ո զ ն ա կ ի

Ո.	մենք	դուք	նրանք (նորանք)
Ս.	մեր	ձեր	նրանց (նորանց)
Տ.	Հ. մեզ	ձեզ	նրանց (նորանց)
Բ.	մեզանից	ձեզանից	նրանցից (նորանցից)
Գ.	մեզանով	ձեզանով	նրանցով (նորանցով)
Ն.	մեզանում	ձեզանում	նրանցում (նորանցում)

Նրանք դերանունի տեղ երբեմն գործ է ածուում գրաբար ձևը՝ նորա, նոցա, նոցանից և այլն:

§ 45. Իմ, քո, իւր դերանունները, երբ գոյականի հետ միասին են լինում, չեն փոփոխուում:—Իմ մատիւր, իմ մատիտի, իմ մատիտին, իմ մատիտից, իմ մատիտով, իմ մատիտները և այլն:

Իսկ երբ միայնակ են, ընդունում են ը որոշող յօդը և հոլովում են գոյականների Ս. հոլովման պէս:

Յ զ ա կ ի Յ ո զ ն ա կ ի

Ո.	իմը	իմերը	(իմոնք)
Ս.	իմի	իմերի	(իմոնց)
Տ.	իմին	իմերին	(իմոնց)
Հ.	իմը կամ իմին	իմերը կամ իմերին	(իմոնց)
Բ.	իմից (ը)	իմերից (ը)	(իմոնցից)
Գ.	իմով (ը)	իմերով (ը)	(իմոնցով)
Ն.	իմում (ը)	իմերում (ը)	(իմոնցում)

Այսպէս են հոլովում և քոնը, նրանը, ձերը, մերը, իրանը:

Իւր կամ իր դերանունը՝ ընդունելով որոշող յօդ, դառնում է իրանը:

§ 46. Յուցական դերանունները սա, դա, նա գործ են ածուում մենակ և հոլովուում են նա անձնականի ձևով (§ 44):

Այս, այդ, այն սովորաբար գործ են ածուում գոյականների հետ միասին և չունեն հոլովական վերջաւորութիւններ:

§ 47. Հարցական դերանունները ո՞վ, ի՞նչ միշտ գործ են ածուում մենակ և հոլովուում են այսպէս.

Եզակի

Եոզնակի

Ո.	ով	ինչ	ովքեր	ինչքեր
Ս.	ով	ինչի		ինչերի
Տ.	ով	ինչի	ի	ինչերի
Հ.	ով	ինչ	ի	ինչքեր
Բ.	ովնից	ինչից	ի	ինչերից
Գ.	ովնով	ինչով	ի	ինչերով
Ն.	ովնով	ինչով	ի	ինչերով

Ո՞ր դերանունը գոյականի հետ միասին չի փոփոխուում. իսկ երբ մենակ է, ընդունում է ը յօղը և հոլովուում է այսպէս.

Եզակի

Եոզնակի

Ո.	որը	որոնք
Ս.	որի	որոնց
Տ.	որից	որոնց
Հ.	որից, որը	որոնց
Բ.	որից (ը)	որոնցից
Գ.	որով (ը)	որոնցով
Ն.	որով (ը)	որոնցով

Որ, երբ մենակ է, գործ է ածուում և առանց ը յօղի:

§ 48. Յարաբերական դերանուններից որ հոլովուում է որ հարցականի պէս, միայն առանց հարցական նշանի:—Որը, որի, որին և այլն:

Իսկ ով որ, ինչ որ դերանուններից որ մնում է անփոփոխ. հոլովուում է միայն ով, ինչ:—Ով որ, ինչ որ, ում որ, ինչի որ, ումից որ, ինչից որ և այլն:

§ 49. Որոշնալ դերանուններից իւրաքանչիւր, ամեն մէկ, ամեն, ըողոր, երբ գոյականի հետ են, չեն հոլովուում. իսկ երբ մենակ են, հոլովուում են գոյականների Ա. հոլովման ձևով:—Իւրաքանչիւր, իւրաքանչիւրի, իւրաքանչիւրից և այլն:

Իւրաքանչիւր և ամեն մէկ յոգնակի թիւ չունեն:

Ամեն, ըողոր, թէպէտ յոգնականի միաք ունեն, բայց հոլովուում են եզակի:

Եզակի

Յոգնակի

Ո.	ինքը	իրանք
Ս.	իւր (իւր, իւրա)	իրանց
Տ.	իւրան	իրանց
Բ.	իրանից	իրանցից
Գ.	իրանով	իրանցով
Ն.	իրանում	իրանցում

§ 50. Անորոշ դերանուններից ոչ ոք, ոչինչ գործ են ածուում մենակ և հոլովուում են միայն եզակի թուում:—Ոչ ոք, ոչ ոքի, ոչ ոքից և այլն. ոչինչ, ոչնչի, ոչնչից և այլն:

Ոմն եզակի թուում չի հոլովուում, իսկ յոգնականում դառնում է ոմանք, ոմանց, ոմանցից և այլն:

Մի քանի բոլոր միւս հոլովներում ընդունում է ս մասնիկը:—Մի քանի, մի քանիսի, մի քանիսից և այլն:

§ 51. ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

1) Մեր, ձեր բոլոր հոլովներում գրւում են ն-ով:— Մերի, ձերի, մերին, ձերին, մերից, ձերից, մերով, ձերով և այլն:

Ե գրւում է և մենք, դուք անձնական դերանունների միւս հոլովներում:— Մեզ, ձեզ, մեզանից, ձեզանից և այլն:

2) Ես, դու, մենք, դուք դերանունների բացառական, գործիական և ներգոյական հոլովներից յաճախ դուրս է գցւում ա տառը:— Փոխանակ՝ ինձանով, քեզանով, մեզանից, ձեզանից և այլն, կարելի է գործածել ինձանով, քեզնով, մեզնից, ձեզնից և այլն:

3) Սա, դա, նա, սրա, դրա, նրա, սորա, դորա, նորա գրւում են առանց յ տառի (§ 12, գ, 2):

4) Հարցական դերանուններից ո՞վ գրւում է ո-ով (§ 10, ա):

Վարժուծին:— Հետեւեալ նախադասութիւններից ջոկեցէք դերանունները և որոշեցէք նրանց տեսակն ու հոլովը:

Ով որ փքանայ, շուտով չքանայ: Ով չուտա, նա կուշտ: Էն առանց քեզ էլ կարող եմ ստանալ, ինձնից փրկութիւն դու բնաւ մի յուսալ: Գժի համար ամեն օր կիրակի է: Ամեն ծառ իր բարն ունի: Ես տեսայ ձերոնց: Լսել ես ձայն, չըգիտես՝ ո՞ւր է այն: Գիրքս գնաց տարածւեցաւ մեր երկրում, ոմանց սիրտը վիրաւորեց, ոմանց տւաւ նա բերկրում: Մեզանից իւրաքանչիւրը պարտաւոր է սովորել իր մայրենի լեզուն: Ես իմն ասացի, հիմա դուք գիտէք: Ո՞ր մարդն է կոչւում բարի: Բարի կոչւում է այն մարդը, որ լաւութիւն է անում ամենքին: Ինչ որ կայ քո գրքում, այն էլ կայ և իմում: Ոչ ոք չի ուզել, որ իր աչքը կոյր լինի: Ուրիշին հոր փորովը ինքը մէջը կ'ընկնի:

ԹԻԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆ

§ 52. Թւական անունները ցոյց են տալիս առարկաների քանակութիւնը կամ կարգը (դասը):

Քանակութիւն ցոյց տուող թւականները կոչւում են քանակական (количественные) և պատասխանում են քանի՞, ո՞րքան կամ ի՞նչքան հարցերին. իսկ կարգ ցոյց տուողները կոչւում են դասական (порядковые) և պատասխանում են ո՞ր կամ ո՞րերորդ հարցերին:

Քանակական	Դասական
1. Մէկ, մի	Առաջին (մէկերորդ)
2. Երկու	Երկրորդ
3. Երեք	Երրորդ
4. Չորս	Չորրորդ
5. Հինգ	Հինգերորդ
6. Վեց	Վեցերորդ
7. Եօթը	Եօթներորդ
8. Ութ, ութը	Ութերորդ
9. Իննը	Իններորդ
10. Տասը	Տասներորդ
11. Տասնումէկ	Տասնումէկերորդ

12.	Տասներկու	Տասներկուերորդ
20.	Քսան	Քսաներորդ
21.	Քսանումէկ	Քսանումէկերորդ
30.	Երեսուն	Երեսուներորդ
40.	Քառասուն	Քառասուներորդ
50.	Յիսուն	Յիսուներորդ
60.	Վաթսուն	Վաթսուներորդ
70.	Եօթանասուն	Եօթանասուներորդ
80.	Ութսուն	Ութսուներորդ
90.	Ինըսուն	Ինըսուներորդ
100.	Հարիւր	Հարիւրերորդ
101.	Հարիւր մէկ	Հարիւրմէկերորդ
200.	Երկու հարիւր	Երկուհարիւրերորդ
1000.	Հազար	Հազարերորդ
1000000.	Միլիոն	Միլիոներորդ

Ինչպէս տեսնում ենք, բանական թւականները, ընդունելով ըորդ (երկ-րորդ, եր-րորդ, չոր-րորդ) կամ երորդ (հինգ-երորդ, վեց-երորդ) վերջաւորութիւնները, դառնում են դասական:

Բացառութիւն է կազմում առաջին բառը:

Քանական թւականներին պատկանում են նաև մասնական թւականները՝ կէս, քառորդ, մէկ հինգերորդական, երեք տասներորդական կամ՝ մէկ հինգերորդ, երեք տասներորդ և այլն:

Թւերի միաւորների կարգը ցոյց տւող թւականները վերջանում են ւտոր—Մի-ւտոր, տասն-ւտոր, հարիւր-ւտոր, հազար-ւտոր:

§ 53. Թւական անունները, երբ գոյականի հետ միասին են, չեն հոլովւում:—Հինգ աշակերտ, հինգ աշակերտի, հինգ աշակերտից և այլն:

Թւական անունները, երբ առանց գոյականի են, հոլովւում են գոյականների Ա. հոլովման ձևով:—Հինգ, հնգի, հնգից և այլն: Հինգերորդ, հինգերորդի, հինգերորդից և այլն:

Ամսաթիւ և տարեթիւ ցոյց տւող թւականները լինում են քանակական:—Ջրորհնէքը լինում է յունւարի վեցին: Ստեփաննոս Նազարեանը մեռաւ հազար ութ հարիւր եօթանասուն եւ իննը թւին:

Դար ցոյց տւող թւականները լինում են դասական:—Հինգերորդ դարում Ս. Մեսրոպ գտաւ հայոց տառերը:

§ 54. ԹԻԱԿԱՆՆԵՐԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

1) Թւական անուններից մէկ գրւում է է-ով:

2) Երկու հոլովւելիս՝ ընդունում է ս տառը—երկու-ս-ի, երկու-ս-ից, երկու-ս-ով, երկու-ս-ում:

3) Եօթը և ութը հոլովւելիս՝ կորցնում են ը տառը՝ եօթի, ութի, եօթից, ութից և այլն:

4) Տասը հոլովւելիս՝ ը տառը փոխւում է ն-ի՝ տաս-ն-ի տաս-նից և այլն. իսկ իննը կորցնում է ը տառը՝ իննի, իննից և այլն:

5) Երրորդ և չորրորդ թւականներում գրւում են երկու ը, իսկ միւս բոլոր թւականներում՝ մէկ ը:—Հինգերորդ, վեցերորդ, տասներորդ, հարիւրերորդ և այլն:

6) Առաջին գրութիւնն է ջ-ով, թէպէտ լսւում է չ:

Վարժուածին:—Թւանշանով գրած թւականները գրեցէք տառերով:

$5+5=10$, $10-8=2$, $50 \times 5=250$, $180 : 9=20$,
 $\frac{1}{2}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{1}{7}$, $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{10}$, $\frac{7}{100}$:

Պերճ Պոռեանը ծնւել է 1837 թին: Հայր Անդրէ Ալիշանը մեռաւ 1901 թ. նոյեմբերի 21-ին: Սմբատ Շահազիզը դեռ 10 տարեկան էր, երբ իր հայրենի Աշտարակ գիւղից գնաց Մոսկւա:

Բ Ա Յ

§ 55. Առարկաների գործողութիւնը կամ գրութիւնը ցոյց տաող բառերը կոչւում են քայ (глаголь):— Ուսուցիչը պատմում է (գործողութիւն): Աշակերտը նստ սծ է (գրութիւն):

Ս Ե Ռ

§ 56. Բայերն ունեն երեք սեռ (залоги)՝ ներգործական (действительный), կրաւորական (страдательный) և չէզոք (средний):

Ներգործական բայը ցոյց է տալիս այնպիսի գործողութիւն, որ գլխաւոր առարկայից անցնում է երկրորդականին:—Կայէնը (գլխ. առ.) սպանեց Աբէլին (երկր. առ.):

Կրաւորական բայը ցոյց է տալիս այնպիսի գործողութիւն, որ մի առարկայ կրում է ուրիշ առարկայից:—Աբէլը սպանւեց Կայէնի ձեռքով:

Կրաւորական սեռը միշտ ծագում է ներգործականից, ընդունելով և (ու) մասնիկը:

Չէզոք բայը ցոյց է տալիս առարկայի գրութիւնը կամ այնպիսի գործողութիւն, որ քննում է

գործող առարկայի մէջ:—Երեխան քնած է: Աշակերտը գնում է:

Վարժուծին:—1. Հետեւեալ նախադասութիւններից ջոկեցէք բայերը և որոշեցէք նրանց սեռը.

Դեկտեմբերին ձիւն է գալիս ու ծածկում սար ու ձոր: Յունւարին դաշտը ծածկւում է սպիտակ սաւանով: Ահա եկաւ նոր տարի, հետը բերաւ նոր բարի: Հովիւն անուշ քնի մէջ խնդում է ու ծիծաղում: Աղէսը պառկեց աղբի տակին, աչքը ձգեց չաղ հաւի ձագին: Խելօք մանուկներ, շուտ հագնեցէք, շուտով դասատուն դուք հաւաքեցէք:

2. Հետեւեալ նախադասութիւնները փոփոխեցէք այնպէս, որ ներգործական բայերը դառնան կրաւորական.

Ծնողները սիրում են իրանց որդիներին: Մըջիւնը բերնով իր կերն է տանում: Մեղուն ծաղկներից հիւթեր է ծծում: Հնձողներն իրանց մանգաղն են շարժում: Զինորսը ծովը ձգեց մեծ ուռկան, հանեց մարմինը սիրուն աղջկան: Աշակերտը կը հասկանայ իր դասը: Նա կարգում էր հայերէն գիրք:

3. Հետեւեալ նախադասութիւնները փոփոխեցէք այնպէս, որ կրաւորական բայերը դառնան ներգործական.

Փայտը կտրւում է կացնով: Մանուկները դասատուն հաւաքեցին: Արիւնը արնով չէ լցացւում: Ծառն իր պտղից կը ճանաչւի: Կուժը ջրի ճանպին կը կտրւի: Խաւարը փառաւում է լոյսից: Բէլը սպանւեց Հայկի նետից: Մայրը մխիթարւում է իր դաւակով:

Ե Ղ Ա Ն Ա Կ

§ 57. Բայերն ունեն հինգ *եղանակ* (наклонение)¹ անորոշ (неопределённое), *սահմանական* (изъявительное), *հրամայական* (повелительное), *պայ-*

մանական (условное) և *ստորադասական* (составительное).

Անորոշ եղանակը բայի սկզբնական ձևն է և վերջանում է՝ ել (երգ-ել, աս-ել), ալ (ժպտ-ալ, կարգ-ալ), անալ (հասկ-անալ, իմ-անալ):

Կան բայեր (գլխաւորապէս չէզոք), որոնք անորոշ եղանակում վերջանում են իլ (նստ-իլ, ապր-իլ, յոգն-իլ). բայց մեր այժմեան աշխարհաբար լեզւում այդ վերջաւորութեան տեղ գործ է ածւում ել:

Սահմանական եղանակը որոշ պատմում է՝ թէ ով և երբ է կատարում գործողութիւնը:—Սոխակը երգում է: Աշակերտը կարդաց: Նա կը գրեմ:

Հրամայական եղանակն արտայայտում է հրաման, խնդիր կամ խորհուրդ:—Նարդն, այ իմ խելօք մանուկ: Գնն, որդեակ, աշխարհս անցիր, պանծալի անուն մեծի դու ստացիր:

Պայմանական եղանակը ցոյց է տալիս այնպիսի գործողութիւն, որ կարող էր կատարւել, բայց մի որևիցէ պատճառով չի կատարւել:—Կը կարդայի, եթէ ժամանակ ունենայի: Նա դաշտ կ'ընթայի, դաշտ Աւարայրի:

Ստորադասական եղանակն արտայայտում է կասկած կամ ցանկութիւն գործողութեան կատարւելու մասին:—Եթէ գնամ: Որ տեսնէի:

Վարժուծին:—Հետեւեալ նախադասութիւններից ջոկեցէք բայերը և որոշեցէք նրանց եղանակները.

Լսէ, իմ ծնող, լսէ, սիրական. հարազատ քոյրս խլեց

իմ փեսան: Անձրև՝, անձրև՝, ցած արի՛, բացուր ցորեն ու
գարի: Թէ ես լինէի հարուստ մեծատուն, շատերի նման ես
չէի լինիլ երբէք ազգասէր ունայն խօքերով: Իսկ երրորդ
անգամ երբ ցանցը ձգեց, ո՞վ կարէ ասել թէ ի՞նչ դուրս հա-
նեց: Ծերն սկսեց կանչել ձկնիկին:

Ժ Ա Մ Ա Ն Ա Կ

§ 58. Ժամանակը (время) երեք է՝ 1. ներկայ
(настоящее), 2. անցեալ (прошедшее) և 3. ապա-
նի (будущее):

1. Ներկայ ժամանակը ցոյց է տալիս այնպիսի
գործողութիւն, որ կատարւում է այժմ:—Գրում եմ:

2. Անցեալ ժամանակը ցոյց է տալիս անցած
գործողութիւնը: Անցեալը լինում է՝ սահմանական,
պայմանական և ստորադասական:

Սահմանական անցեալը չորս է՝

ա) Անկատար (несовершенное):—Գրում էի:

բ) Կատարեալ (совершенное):—Գրեցի:

գ) Վաղակատար (предварительное прошедшее):—
Գրել եմ, գրած եմ:

դ) Գերակատար (давнопрошедшее):—Գրել էի,
գրած էի:

Պայմանական անցեալ (условное прошедшее):—
Կը գրէի:

Ստորադասական անցեալ (сослагательное про-
шедшее):—Եթէ գրէի, որ գրէի:

3. Ապառնի ժամանակը ցոյց է տալիս այնպիսի
գործողութիւն, որ պիտի կատարւի յետոյ:

Ապառնին լինում է՝

ա) Սահմանական:—Կը գրեմ, պիտի գրեմ:

բ) Ստորադասական:—Եթէ գրեմ, որ գրեմ:

Վարժութիւն:—Հետեւալ նախադասութիւններից ջոկեցէք
բայերը և որոշեցէք նրանց ժամանակները:

Ծիտը ծառին ծլւում է, բազէն գլխին պտտւում է: Ձիւն
էր գալիս փաթիլ-փաթիլ, հետն էլ անձրև կաթիլ-կաթիլ:
այդ միջոցին մի պառաւ կին հորթ էր փնտրում դաշտի միջին:
Արեգակը դուրս է եկել, շողքը հերթից ներս է ընկել: Կը գայ
մայրդ, հետը շատ կը բերի քեզ անուշ կաթ: Մանիք թելեր
հաստ ու բարակ, որ ես հոգամ իմ ցաւեր: Մարգարիտը
գնում է ուսումնարան: Լեռնը գնաց տուն: Ես տեսել եմ իմ
ընկերոջ: Նա տեսել էր իր վարժապետին: Ուզում էի եղբորս
մի նամակ գրել, բայց ժամանակ չ'ունէի: Թէ տեսնես նո-
րան, ինձնից բարեկիր: Կ'երթայինք, թէ կարողանայինք:

Դ Է Մ Ք

§ 59. Բայերն ունեն երեք դէմք (лицо)՝ առա-
ջին (ես գրում եմ), երկրորդ (դու գրում ես) և եր-
րորդ (նա գրում է):

Թ Ի Ի

§ 60. Բայերն ունեն երկու թիւ՝ եզակի (գրում
եմ, գրում ես, գրում է) և յոգնակի (գրում ենք,
գրում էք, գրում են):

Դ Ե Ր Բ Ա Յ

§ 61. Բայերից կազմուում են չորս տեսակ ղեր-
քայ (причастіе)՝ 1. անորոշ, 2. ներկայ, 3. անցեալ
և 4) ապառնի:

1. Անորոշ դերբայը բայի սկզբնական ձևն է և
ունի անորոշ եղանակի վերջաւորութիւնները՝ ել, ալ,
անալ:

Անորոշ դերբայը հայոց լեզուում հոլովուում է
գոյականների Բ. հոլովման պէս:— Գրել, գրելու, գրե-
լուց, գրելով, գրելում:

Անորոշ դերբայը, ընդունելով իս վերջաւորու-
թիւնը, ցոյց է տալիս ժամանակ:— Գրել-իս (այսին-
քըն՝ գրելու ժամանակ):

2. Ներկայ դերբայը վերջանում է ող:— Գր-ող:

Այս ձևը, իբրև բայից կազմած ածական, գոյա-
կանի հետ վարւելիս՝ չի փոփոխուում:— Գրող աշակերտ,
գրող աշակերտի, գրող աշակերտից, գրող աշակերտներ
և այլն:

Իսկ երբ գործ է ածուում առանձին, հոլովուում է
գոյականների Ա. հոլովման պէս:— Գրող, գրողի, գրո-
ղին, գրողներ և այլն:

3. Անցեալ դերբայը վերջանում է ած կամ ել:—
Գր-ած, կարդաց-ել:

Անցեալ դերբայը գործ ածւելով եմ և էի բայի

հետ, կազմում է վաղակատար (գրած եմ, գրել եմ) և գե-
րակատար (գրած էի, գրել էի) ժամանակները:

Ած վերջացած դերբայները, գործ ածւելով կը լինէի,
լինէի և լինեմ բայի հետ, կազմում են պայմանական և
ստորադասական եղանակների բարդ ձևերը:— Գրած կը
լինէի (պայման.): Եթէ գրած լինէի (ստորադաս.): Եթէ
գրած լինեմ (ստորադաս.):

Վր, որ, եթէ, թէ, եթէ որ, թէ որ գրւում են բայից
առաջ:

Ած վերջացած դերբայը, իբրև ածական, գոյա-
կանի հետ վարւելիս՝ չի փոփոխուում. իսկ մենակ՝ հո-
լովուում է գոյականների Ա. հոլովման պէս:— Գրած,
գրածի, գրածից, գրածով, գրածներ և այլն:

4. Ապառնի դերբայը վերջանում է ու. — Գրել-ու:

Ապառնի դերբայը գործ ածւելով էի և եմ բայի
հետ, կազմում է հաստատական անցեալ և ապառնի ժա-
մանակներ:— Կարդալու էի: Կարդալու եմ:

Ապառնի դերբայը, գործ ածւելով լինէի և լինեմ
բայի հետ, կազմում է ստորադասական եղանակի անկա-
տարը և ապառնին:— Գրելու լինէի: Գրելու լինեմ:

Վարժութիւն:— 1. Հետեւեալ նախադասութիւններից ջո-
կեցէք դերբայները և որոշեցէք նրանց տեսակը.

Ամենայն ոք ցանկանում էր լինել նրան բարեկամ:
Գիր կարդալով դու գրքերում շատ նորանոր բան կ'իմա-
նաս: Կարդացողի խելքն է կտրուկ: Նժույզ ձի հեծած, պեխս
ոլորած, ձեռս թուր առած՝ ես դաշտ կ'երթայի: Աղօթարանը
բացւեցաւ, ժամանակ է դարձնելու. երթամ ախոռ, գոմ-
շուկներս լծեմ՝ գութան վարելու:

2. Կազմեցէք դերբայներ հետեւեալ բայերից.

Սովորել, նայել, կապել, կոտրել, զբօսնել, ննջել, խրն-
դալ, ժպտալ, աղալ, հաճոյանալ, ստրկանալ, զայրանալ,
սլանալ, զլանալ, զարմանալ:

§ 62 ԲԱՅԻ ՁԵԻԵՐԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆԸ

գրում գրել գրած գրելու	եմ, ես, է, ենք, էք, են էի, էիր, էր, էինք, էիք, էին
Գր+	(կը, պիտի, եթէ, որ) եմ, ես, է, ենք, էք, են էի, էիր, էր, էինք, էիք, էին եցի, եցիր, եց, եցինք, եցիք, եցին իւր, եցէք ող ելիս

ԽՈՆԱՐՀՈՒՄ

§ 63. Բայի փոփոխումը եղանակներով, ժամանակներով և թւերով կոչւում խոնարհում (спряжение):

Բայերն ունեն երեք խոնարհում, որոնք որոշւում են անորոշ եղանակի վերջաւորութիւններով.

Ա. խոնարհում՝ ել:—Խօս-ել, երգ-ել:

Բ. խոնարհում՝ ալ:—Կարդ-ալ, խնդ-ալ:

Գ. խոնարհում՝ անալ:—Իմ-անալ, զարմ-անալ:
եմ և լինել ԲԱՅԵՐԸ

§ 64. Եմ և լինել բայերը կատարում են երկու

տեսակ պաշտօն՝ 1) կամ ցոյց են տալիս առարկայի էութիւնը կամ գոյութիւնը, 2) կամ օգնում են միւս բայերը խոնարհելու: Առաջին դէպքում այդ բայերը կոչւում են էական (ես եմ, դու կը լինես), իսկ երկրորդ դէպքում՝ օժանդակ կամ օգնական (գրում եմ, կարդացած կը լինես):

Եմ բայը պակասաւոր է, որովհետև ունի միայն երկու ժամանակ՝ սահմանականի ներկան և անկատարը:

Ն Ե Ր Կ Ա Յ

Եզակի	եմ,	ես,	է:
Յոգնակի	ենք,	էք,	են:

Ա Ն Յ Ե Ա Ղ Ա Ն Կ Ա Տ Ա Ր

Եզակի	էի,	էիր,	էր,
Յոգնակի	էինք,	էիք,	էին:

Եմ բայի պակաս ձևերը լրացնում է լինել պակասաւոր բայը. իսկ սրա պակաս ձևերը լրացնում է եղանիմ բայը:

ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԻՄ

Ն Ե Ր Կ Ա Յ

լինում եմ,	լինում ես,	լինում է,
լինում ենք,	լինում էք,	լինում են:

ԱՆՑԵԱԼ ԱՆԿԱՏԱՐ

լինում էի, լինում էիր, լինում էր,
լինում էինք, լինում էիք, լինում էին:

ԱՆՑԵԱԼ ԿԱՏԱՐԵԱԼ

եղայ, եղար, եղաւ,
եղանք, եղաք, եղան:

ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

եղել եմ, եղել ես, եղել է,
եղել ենք, եղել էք, եղել են:

ԳԵՐԱԿԱՏԱՐ

եղել էի, եղել էիր, եղել էր,
եղել էինք, եղել էիք, եղել էին:

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

կը, պիտի՝
լինեմ, լինես, լինի (է),
լինենք, լինէք, լինեն:

ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

եղիր
եղէք

ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ԱՆՑԵԱԼ

կը, պիտի՝
լինէի, լինէիր, լինէր,
լինէինք, լինէիք, լինէին:

ՍՏՈՐԱԴՍՍԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ԱՆՑԵԱԼ

եթէ, որ, եթէ (թէ) որ՝

լինէի, լինէիր, լինէր,
լինէինք, լինէիք, լինէին:

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

եթէ, որ, եթէ (թէ) որ՝

լինեմ, լինես, լինի (է),
լինենք, լինէք, լինեն:

ԴԵՐԲԱՅ

Անորոշ՝ լինել,
Ներկայ՝ եղող,
Անցեալ՝ եղած, եղել,
Ապառնի՝ լինելու:

§ 65. Ա. ԽՈՆԱՐՀՈՒՄ

(ԵԼ)

ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ն Ե Ր Կ Ա Յ

խօսողմ եմ,   խօսողմ ես,   խօսողմ է,
 խօսողմ եմք,   խօսողմ էք,   խօսողմ են:

Ա Ն Յ Ե Ա Լ   Ա Ն Կ Ա Տ Ա Ր

խօսողմ էի,   խօսողմ էիր,   խօսողմ էր,
 խօսողմ էինք,   խօսողմ էիք,   խօսողմ էին:

Ա Ն Յ Ե Ա Լ   Կ Ա Տ Ա Ր Ե Ա Լ

խօսեցի,   խօսեցիր,   խօսեց,
 խօսեցինք,   խօսեցիք,   խօսեցին:

Վ Ա Ղ Ա Կ Ա Տ Ա Ր

խօսել եմ,   խօսել ես,   խօսել է,
 խօսել եմք,   խօսել էք,   խօսել են:

Գ Ե Ր Ա Կ Ա Տ Ա Ր

խօսել էի,   խօսել էիր,   խօսել էր,
 խօսել էինք,   խօսել էիք,   խօսել էին:

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

ԿԸ, պիտի՝

խօսեմ,   խօսես,   խօսի (է)
 խօսեմք,   խօսեք,   խօսեն:

ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

խօսիր,
 խօսեցէք:

ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ա Ն Յ Ե Ա Լ

ԿԸ, պիտի՝
 խօսէի,   խօսէիր,   խօսէր,
 խօսէինք,   խօսէիք,   խօսէին:

ՍՏՈՐԱԴԱՍՏԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ա Ն Յ Ե Ա Լ

եթէ, որ, եթէ որ՝
 խօսէի,   խօսէիր,   խօսէր,
 խօսէինք,   խօսէիք,   խօսէին:

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

Եթէ, որ, եթէ որ՝

խօսեմ,   խօսես,   խօսի (է)
 խօսեմք,   խօսեք,   խօսեն:

ԴԵՐԲԱՅ

Անորոշ՝ խօսել,
 Ներկայ՝ խօսող,
 Անցեալ՝ խօսած, խօսել,
 Ապառնի՝ խօսելու:

§ 66. Բ. ԽՈՆԱՐՀՈՒՄ

(ալ)

ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ն Ե Ր Կ Ա Յ

կարդում եմ, կարդում ես, կարդում է,
 կարդում ենք, կարդում էք, կարդում են:

Ա Ն Յ Ե Ա Լ Ա Ն Կ Ա Տ Ա Ր

կարդում էի, կարդում էիր, կարդում էր,
 կարդում էինք, կարդում էիք, կարդում էին:

Ա Ն Յ Ե Ա Լ Կ Ա Տ Ա Ր Ե Ա Լ

կարդացի, կարդացիր, կարդաց,
 կարդացինք, կարդացիք, կարդացին:

Վ Ա Ղ Ա Կ Ա Տ Ա Ր

կարդացել եմ, կարդացել ես, կարդացել է,
 կարդացել ենք, կարդացել էք, կարդացել են:

Գ Ե Ր Ա Կ Ա Տ Ա Ր

կարդացել էի, կարդացել էիր, կարդացել էր,
 կարդացել էինք, կարդացել էիք, կարդացել էին:

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

կը, պիտի՝

կարդամ, կարդաս, կարդայ,
 կարդանք, կարդաք, կարդան:

ՀՐԱՄՍԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

կարդա,
 կարդացէք:

ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ա Ն Յ Ե Ա Լ

կը, պիտի՝

կարդայի, կարդայիր, կարդար,
 կարդայինք, կարդայիք, կարդային:

ՍՏՈՐԱԴԱՍԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ա Ն Յ Ե Ա Լ

եթէ, որ, եթէ որ՝

կարդայի, կարդայիր, կարդար,
 կարդայինք, կարդայիք, կարդային:

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

Եթէ, որ, եթէ որ՝

կարդամ, կարդաս կարդայ,
կարդանք, կարդաք, կարդանք:

ԴԵՐԲԱՅ

Անորոշ՝ կարդալ,
Ներկայ՝ կարդացող,
Անցեալ՝ կարդացած, կարդացել,
Ապառնի՝ կարդալու:

§ 67. Գ. Խ Ո Ն Ա Ր Հ Ո Ի Մ

(անալ)

ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ն Ե Ր Կ Ա Յ

հասկանում եմ, հասկանում ես, հասկանում է,
հասկանում ենք, հասկանում էք, հասկանում ենք:

Ա Ն Ց Ե Ա Ղ Ա Ն Կ Ա Տ Ա Ր

հասկանում էի, հասկանում էիր, հասկանում էր,
հասկանում էինք, հասկանում էիք, հասկանում էինք:

Ա Ն Ց Ե Ա Ղ Ա Ն Ս Ա Ր Ե Ա Ղ

հասկացայ, հասկացար, հասկացաւ,
հասկացանք, հասկացաք, հասկացանք:

Վ Ա Ղ Ա Կ Ա Տ Ա Ր

հասկացել եմ, հասկացել ես, հասկացել է,
հասկացել ենք, հասկացել էք, հասկացել ենք:

Գ Ե Ր Ա Կ Ա Տ Ա Ր

հասկացել էի, հասկացել էիր, հասկացել էր,
հասկացել էինք, հասկացել էիք, հասկացել էինք:

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

կը, պիտի՝
հասկանամ, հասկանաս, հասկանայ,
հասկանանք, հասկանաք, հասկանանք:

ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

հասկացիր,
հասկացէք:

ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ա Ն Ց Ե Ա Ղ

կը, պիտի՝

հասկանայի, հասկանայիր, հասկանար,
հասկանայինք, հասկանայիք, հասկանայինք:

ՍՏՈՐԱԴԱՍՏԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ա Ն Յ Ե Ա Լ

եթէ, որ, եթէ որ՝

հասկանայի,	հասկանայիր,	հասկանար,
հասկանայինք,	հասկանայիք,	հասկանային:

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

եթէ, որ, եթէ որ՝

հասկանամ,	հասկանաս,	հասկանայ,
հասկանանք,	հասկանաք,	հասկանան:

ԴԵՐԲԱՅ

Անորոշ՝ հասկանալ,
 Ներկայ՝ հասկացող,
 Անցեալ՝ հասկացած, հասկացել,
 Ապառնի՝ հասկանալու:

ԿՐԱԽՈՐԱԿԱՆ ԲԱՅԵՐ

§ 68. Բոլոր ներգործական բայերը, ընդունելով
 լ (ու), դառնում են կրաւորական (§ 56) և խոնարհ-
 ւում են ներգործական բայերի պէս:— Գրւում եմ,
 գրւում էի, գրեցի, կը գրեմ և այլն:

ԲԱՅԱՍՏԱԿԱՆ ԲԱՅԵՐ

§ 69. Ամեն մի բայ քաջասական (отрицатель-
 ный) դարձնելու համար սկզբից աւելացնում ենք չը
 կամ չ:— Չը խօսել. չեմ խօսում:

Բացասական բայի ձևերը կազմելու համար կա-
 րուր է գիտենալ եմ պակասաւոր բայի բացասականը:

Ն Ե Ր Կ Ա Յ

եզակի	չեմ,	չես,	չի (չէ):
Յոգնակի	չենք,	չեք,	չեն:

Ա Ն Կ Ա Տ Ա Ր

եզակի	չէի,	չէիր,	չէր:
Յոգնակի	չէինք,	չէիք,	չէին:

§ 70. Բացասական բայերը խոնարհւում են հե-
 տեալ ձևով:

ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ն Ե Ր Կ Ա Յ

չեմ խօսում,	չես խօսում,	չի խօսում,
չենք խօսում,	չեք խօսում,	չեն խօսում:

Ա Ն Յ Ե Ա Լ Ա Ն Կ Ա Տ Ա Ր

չէի խօսում,	չէիր խօսում,	չէր խօսում,
չէինք խօսում,	չէիք խօսում,	չէին խօսում:

ԱՆՑԵԱԼ ԿԱՏԱՐԵԱԼ

չը խօսեցի, չը խօսեցիր, չը խօսեց,
չը խօսեցինք, չը խօսեցիք, չը խօսեցին:

ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

չեմ խօսել, չես խօսել, չի խօսել,
չենք խօսել, չեք խօսել, չեն խօսել:

ԳԵՐԱԿԱՏԱՐ

չէի խօսել, չէիր խօսել, չէր խօսել,
չէինք խօսել, չէիք խօսել, չէին խօսել:

ԱՊԱՌՆԻ

չեմ խօսիլ, չես խօսիլ, չի խօսիլ,
չենք խօսիլ, չեք խօսիլ, չեն խօսիլ:

Կամ՝

պիտի չը խօսեմ, պիտի չը խօսես, պիտի չը խօսի,
պիտի չը խօսենք, պիտի չը խօսեք, պիտի չը խօսեն:

Կամ թէ՛

չը պիտի խօսեմ, չը պիտի խօսես, չը պիտի խօսի...

ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

մի խօսիր (խօսիլ),
մի խօսէք (միք խօսիլ):

ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ԱՆՑԵԱԼ

չէի խօսիլ, չէիր խօսիլ, չէր խօսիլ,
չէինք խօսիլ, չէիք խօսիլ, չէին խօսիլ:

Կամ՝

պիտի չը խօսէի, պիտի չը խօսէիր, պիտի չը խօսէր,
պիտի չը խօսէինք, պիտի չը խօսէիք, պիտի չը խօսէին:

Կամ թէ՛

չը պիտի խօսէի, չը պիտի խօսէիր, չը պիտի խօսէր...

ՍՏՈՐԱԴԱՍԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ԱՆՑԵԱԼ

Եթէ, որ, եթէ որ՝

չը խօսէի, չը խօսէիր, չը խօսէր,
չը խօսէինք, չը խօսէիք, չը խօսէին:

ԱՊԱՌՆԻ

Եթէ, որ, եթէ որ՝

չը խօսեմ, չը խօսես, չը խօսի,
չը խօսենք, չը խօսեք, չը խօսեն:

ԴԵՐԲԱՅ

Անորոշ՝ չը խօսել,
 Ներկայ՝ չը խօսող,
 Անցեալ՝ չը խօսած,
 Ապառնի՝ չը խօսելու:

Վարժութիւն:—1. Հետեւեալ նախադասութիւններից ջոկեցէք բացասական բայերը և որոշեցէք նրանց ձևերը.

Դու դեռ ծովը չը հասած, սգաւոր եմ ինձ նման: Էլ չը խօսեց Արաքսը, յորձանք տւեց ահագին: Նա չը գիտէր՝ ի՞նչ ասել է կարօտութիւն արծաթի. այժմ զրկւած ամեն բանից, չ'ունի անգամ հացի գին:

2. Գրեցէք մի քանի նախադասութիւններ հետեւալ բացասական բայերով.

Զիմանալ, չ'ասել, չը յուսալ, չը խնդալ, չը մնալ, չ'աշխատել, չը տեսնել, չը վախենալ, չը զայրանալ, չ'երգել, չը հաւաքւել, չը լւացւել, չը գրւել, չը նստել, չը պառկել:

ԴԵՐԲԱՅՆԵՐԻՅ ԿԱԶՄԻԱԾ ԲԱՂԱԴՐԵԱԼ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐ

§ 71. Ժամանակները դերբայներից կազմուած են եմ և լինել պակասաւոր բայերի օգնութեամբ: Դերբայներից կազմւած ժամանակներն են՝

Վաղակատար

Պօսած (խօսել) { եմ, ես, է, ենք, էք, են:
 Հասկացած (հասկացել) {
 Կարդացած (կարդացել) {

Գերակատար

Պօսած (խօսել) {
 Կարդացած (կարդացել) { էի, էիր, էր, էինք, էիք, էին:
 Հասկացած (հասկացել) {

Ապառնի

Պօսելու {
 Կարդալու { եմ, ես, է, ենք, էք, են:
 Հասկանալու {

Անցեալ

Պօսելու {
 Կարդալու { էի, էիր, էր, էինք, էիք, էին:
 Հասկանալու {

Անցեալ-ապառնի

Պօսած {
 Կարդացած { կը լինեմ, կը լինես, կը լինի և այլն:
 Հասկացած {

Պայմանական անցեալ

Պօսած {
 Կարդացած { կը լինէի, կը լինէիր և այլն:
 Հասկացած {

Ստորադասական կատարեալ
եթէ, որ՝

Պօսած {
 Կարդացած { լինիմ, լինիս, լինի և այլն:
 Հասկացած {

Ստորադասական գերակատար
եթէ, որ՝

Պօսած {
 Կարդացած { լինէի, լինէիր, լինէր, և այլն:
 Հասկացած {

ԱՆՑՈՂԱԿԱՆ ԲԱՅԵՐ

§ 72. Անցողական (побудительный) կոչւում են այն բայերը, որոնք ցոյց են տալիս ուրիշին մի բան անել տալը:

Ներգործական և չէզոք բայերը կարելի է անցողական դարձնել, եթէ նրանց կատարեալ ժամանակում ց-ից յետոյ աւելացնենք նել (=անել):— Կարդաց-նել, խօսեց-նել, նստեց-նել, դարձնեց-նել:—

Իսկ նել և չել վերջացած բայերը, որոնք կատարեալ ժամանակում չ'ունեն ց, անցողական դառնալիս՝ ն և չ մասնիկների փոխարէն ընդունում են ցն:—

Մտնել—մտցնել, փախչել—փախցնել:

Մի քանի նել վերջացած բայեր դառնում են անցողական տալ բայի օգնութեամբ:—

Գտնել—գտնել տալ, տանել—տանել տալ:

Ներգործական բայը տալ բայի հետ միասին կարող է գործ ածւել անցողականի տեղ:— Կարդալ տալ, գրել տալ: Սոսկալի զէնքը բռնած մեր գլխին՝ կուլ տալ է տալիս արտասուենք առատ:

Իսկ եթէ տալ բայն աւելացնենք անցողական բային, կըստանանք կրկին անցողական:— Կարդացնել տալ, խօսեցնել տալ:

Վարժութիւն:— Գրեցէք մի քանի նախադասութիւններ հետեւեալ անցողական բայերով.

Նստեցնել, սովորեցնել, բարկացնել, հասկացնել, ապրեցնել, մտցնել, հանգստացնել տալ, վախեցնել տալ:

ԱՆԴԷՄ ԲԱՅԵՐ

§ 73. Անդէմ (безличный) կոչւում են այն

բայերը, որոնք գործ են ածւում միայն եզակի երրորդ դէմքով:— Պէտք է, հարկ է, բաւական է, վայել է և այլն:

Կան չէզոք և կրաւորական բայեր, որոնք գործ են ածւում անդէմի մտքով:— Երևում է, թւում է, փնտւում է, ասւում է, լսւում է, անձրևում է, մթնում է, լուսանում է և այլն:

ԱՆԿԱՆՈՆ ԲԱՅԵՐ

§ 74. Այն բայերը, որոնք շեղւում են խոնարհութեան ընդհանուր կանոնից, կոչւում են անկանոն (неправильный):

Անկանոն են՝

1) Դալ բայը, որի կատարեալը, հրամայականը, ներկայ և անցեալ դերբայները կազմւում են ուրիշ արմատից:—

Կատ. եկայ, եկար, եկաւ, եկանք, եկաք, եկան: Զրամ. եկ (արի), եկէք:

Դերբ. ներկայ՝ եկող: Դժրբ. անցեալ՝ եկել (եկած):

2) Ուտել բայը, որի կատարեալը, հրամայականը և անցեալ դերբայը կազմւում են ուրիշ արմատից:—

Կատ. կերայ, կերար, կերաւ, կերանք, կերաք, կերան:

Զրամ. կեր, կերէք:

Դերբ. անցեալ՝ կերել (կերած):

3) Լալ և տալ բայերը, որոնց սահմանականի ներկան և անկատարը՝ ում՝ վերջաւորութեան փոխա-

ձևերը:—(Որ, եթէ, կը, պիտի) գրէի, գրէիր, գրէր, գրէինք, գրէիք, գրէին:

7) Ալ և անալ վերջացած բայերի ապառնին եզակի երրորդ դէմքում վերջանում է այ:—Նա կարդայ, հասկանայ:

8) Վերևի ուղղագրութեան հետ չը պէտք է շփոթել ալ վերջացած բայերի հրամայականը, որ եզակիում վերջանում է ա շեշտով, առանց յ տառի:—Կարդան, գնան:

Հրամայականի յոգնակին բոլոր բայերի համար ընդունում է էք վերջաւորութիւնը շեշտով:—Գրեցէք, կարդացէք, հասկացէք:

9) Ներկայ դերբայի վերջում թէպէտ լսւում է ող, բայց գրւում է ող:—Գրող, կարդացող:

10) 2ը մասնիկը գրւում է բայից ջոկ և խառը:—2ը գրել, չըգրեցի:

Իսկ երբ բայը սկսւում է ձայնաւորով, չը մասնիկի ը տառը բաց է թողնւում և նրա տեղ դրւում է ('):—Չ'ասել, չ'ասացի:

Ներկայում և անկատարում չ'միանալով եմ բայի հետ, գրւում է առանց ('):—Ձեմ, չեռ, չէ (չի), չենք, չէք, չեն, չէի, չէիր, չէր, չէինք, չէիք, չէին:

11) Բաղադրեալ բայ կազմող բառերը գրւում են միմեանցից ջոկ:—Պար գալ, կուլ տալ, ձայն տալ, աչք ածել:

12) Բարդ բայ կազմող բառերը միանում են միմեանց հետ ա յօդակապով:—Պատւասիրել, վարձատրել:

Մ Ա Կ Բ Ա Յ

§ 76. Առարկաների գործողութեան կամ դրութեան հանգամանքները ցոյց տուող բառերը կոչւում են մակընայ (нарѣчіе):

Մակընայները լինում են՝

1) Տեղական՝ ուր, ո՞րտեղ, հեռու, մօտիկ, այստեղ, այնտեղ, վերև, ներքև, ներսը, դուրսը և այլն:

2) Ժամանակական՝ երբ, այժմ, յետոյ, այսօր, երէկ, վաղուց, երբեմն, երբեք, միշտ և այլն:

3) Որակական՝ ի՞նչպէս, այսպէս, այդպէս, այնպէս, սաստիկ, սիրով, եղբայրաբար, հայերէն և այլն:

4) Քանակական՝ որչափ, ինչքան, այսքան, այդքան, այնքան, շատ, սակաւ, բիշ և այլն:

Շատ մակընայներ առաջ են դալիս՝ ա) գոյականներից, բ) ածականներից և գ) դերանուններից:

ա) Գոյականներից առաջ եկած մակընայները, եթէ տեղական են, կարող են հոլովւել Ա. հոլովման պէս:—Վերև, վերևի, վերևից, վերևով և այլն:

բ) Ածականները, բայի վերայ դրելով՝ դառնում են մակընայ:—Լաւ երգել, բարձր խօսել, խոր մտածել:

Որակական ածականներից առաջ եկած մակընայներն ունեն համեմատութեան աստիճաններ:—Լաւ երգել, ավելի լաւ երգել, ամենից լաւ երգել:

գ) Դերանուններից կազմած մակընայները, ընդունելով պէս վերջաւորութիւնը, ունենում են գործիական հոլով:—Այսպէս—այսպիսով:

§ 77. ՄԱԿԲԱՅՆԵՐԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

1) Եմն վերջացած մակբայները գրւում են
ե-ով: — ուրեմն, երբեմն:

Իսկ երբեք գրւում է է-ով:

2) Երէն վերջաւորութեան մէջ ձայնաւորներից
առաջինը լինում է ե, իսկ երկրորդը՝ է: — Հայերէն,
ռուսերէն:

3) Պէս և օրէն վերջացած մակբայները գրւում
է-ով: — Վերջապէս, բարոյապէս, կուրօրէն:

Վարժութիւն: — 1. Հետեւալ նախադասութիւններից ջո-
կեցէք մակբայները և որոշեցէք նրանց տեսակը.

Կոռնիկ, ուստի՝ կու գաս, ծառայ եմ ձայնիդ: Կարկա-
ջահոս աղբիւրն այնտեղ թաւալում էր մարգարիտ. նա յըս-
տակ էր, որպէս բիւրեղ: Արի, բարձրացիր հնութեան փո-
շուց, դու իմ հայ լեզու՝ մոռացւած վաղուց: Ո՛ր էք վա-
ղում, զո՛ւր էք վաղում, է՛յ սարսափած երէնի: Մնացի մենակ,
հոգիս վրդովւած: Եւ այնուհետեւ ամեն իրիկուն մնում եմ
լուսնի խաղաղ ծագելուն: Լաւ աշակերտը լաւ է սովորում: Վատ
մարդը Զատիկն էլ վատ կը լինի: Մանիթ թելեր հաստ ու բա-
բակ: Ճըլճըլճը, ճըլճըլճը, ճախարակ, ես հաստ մանեմ, դու
բարակ. շատ մանողին շալ շապիկ, քիչ մանողին չիթ շապիկ:

2. Գրեցէք մի քանի նախադասութիւններ հետեւալ
մակբայներով.

Գիշերը, ցերեկով, ամառը, միշտ, առաւօտը, մայի-
սին, վերեւ, ներքեւ, քաղցր, եղբայրաբար, այսօր, սակաւ,
երբեք, բոլորովին, հայերէն, մանր-մանր, բարձր-բարձր,
օրէցօր, էգուց:

Ն Ա Խ Դ Ի Ր Ե Ի Յ Ե Տ Ա Դ Ի Ր

§ 78. Այն հոլովառու բառերը, որոնք ցոյց են
տալիս առարկաների փոխադարձ յարաբերութիւնը,
կոչւում են նախդիր (предлогъ) և յետադիր (послѣ-
логъ): —

Աշակերտը գնաց դէպի (նախդիր) տուն:

Հայրը գնեց որդու համար (յետադիր) մի գիրք:
Նախդիրը դասւում է հոլովական բառից առաջ,
իսկ յետադիրը՝ հոլովական բառից յետոյ:

Նախդիրներ՝ առանց, դէպի, մինչև, բացի...

Յետադիրներ՝ համար, հետ, մօտ, մէջ...

Գոյականներից առնւած յետադիրները հոլովւում
են գոյականների Ա. հոլովման օրինակով: —

Մէջ, միջի, միջից, միջով, մէջերը և այլն:

Տակ, տակի, տակից, տակով, տակերը և այլն:

Վրայ, վրայի, վրայից վրայով, վրաները և այլն:

Կան բառեր, որոնք կարող են լինել և յետա-
դիր և մակբայ: Եթէ բառը գոյականի մօտ է
դրւած, յետադիր է, իսկ եթէ բայի մօտ է՝
մակբայ է:

Սեղանի վրայ (յետադիր) գիրք է դրւած:

Գիրքը դրեց վրան (մակբայ):

§ 79. ՆԱԽԴԻՐՆԵՐԻ ԵՒ ՅԵՏԱԴԻՐՆԵՐԻ
ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

1) Մէջ գրուում է ջ-ով, թէպէտ լսուում է չ: չօլովւելիս՝ է տառը եզակիում դառնում է ի:—Միջի, միջից, միջով և այլն:

2) Վրայ կարելի է գրել և առանց յ-ի:

3) Իբրեւ գրուում է ջ-ով, բայց կարգում ենք իրիբեւ:

4) Դէպի գրուում է է-ով:

Վարժութիւն:—1. Հետեւեալ նախադասութիւններից ջոկեցէք նախգիրները և յետագիրները.

Դէպի ուր, ինձ ասա, թոչում ես այդպէս արագ: Խոր ձորի մէջ գնում եմ ես, պարզ գիշեր է աստեղազարդ: Մայրենի լեզու, մայրենի բարբառ, ախորժ, ընտանի եմ հողու համար: Ճաշից յետոյ եղբայրը քրոջ հետ գնաց այգին: Նոյն բայրս ծառի տակին, սաղմոսը կռան տակին: Մինչև սեպտեմբեր վերջանում են ամառային արձակուրդները: Բացի ամառային ամիսներից, մենք միշտ գնում ենք ուսումնաբան: Էն առանց քեզ էլ կարող եմ ստանալ, ինձնից փրկուած թիւն դու բնաւ մի յուսաւ: Տղայ, աղջիկ ուրախ, գլարթ՝ փթըթեցան գերդ մայիսի վարդ:

2) Կազմեցէք մի քանի նախադասութիւններ, որոնց մէջ լինեն հետեւեալ նախգիրները և յետագիրները.

Դէմ, իբր, զատ, մօտ, ներքեւ, փոխանակ, մինչև, դէպի, բացի, վերև, առաջ (առջև), յետոյ, համար, տակ, վրայ:

Շ Ա Ղ Կ Ա Պ

§ 80. Նախադասութիւնները և նախադասութեան անդամները միմեանց հետ կապող բառերը կոչւում են շաղկապ (соединяющие):—

Ես գրում եմ, իսկ դու կարդում ես:

Գիրքը եւ մատիտը սեղանի վրա են:

Ամենագործածական շաղկապներն են՝ եւ (և) կամ ու, նաեւ, այլեւ, էլ, կամ (կամ թէ), եթէ (թէ), որ, թէեւ, (թէպէտ), այլ, որպէս զի, քան (քան թէ) և այլն:

§ 81. ՇԱՂԿԱՊՆԵՐԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

1) Եւ կարող է գրւել և:

2) Ու շաղկապից առաջ բառի վերջում ը-ի տեղ գրւում է ն:—Հայրն ու որդին:

3) Թէ, թէեւ, թէպէտ գրւում են է-ով:

Վարժութիւն:—1. Հետեւեալ նախադասութիւններից ջոկեցէք շաղկապները.

Մարդ և անասուն, գազան և թռչուն, ամենքն էլ իրանց գործին են գնում: Մերկ ու թուլակաղմ եկարայս աշխարհ և մօրդ գրկում կ'առնէիր հանգիստ: Բայց միայն, աւանդ, մահը տարածամ տառապեալ մօրդ դրաւ գերեզման: Դու տեսե՞լ ես երկնքումը պայծառ լուսին ծագելիս, կամ թէ կանաչ տերևի մէջ կարմիր ծիրան փայլելիս: Թէև դու բօրսայի ես զարդ, բայց քեզ տակաւին չեմ ասիլ մեծ մարդ:

2. Դրեցէք մի-մի նախադասութիւն հետեւեալ շաղկապներով.

Իսկ, բայց, ընդհակառակը, այնպէս—ինչպէս, այնքան—ինչքան, քան թէ, կամ, արդեօք, եթէ, միայն, թէև, ճիշտ, չիցուք, ինչքան որ, որովհետև, որպէս զի, ուրեմն:

Մ Ի Զ Ա Ր Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

§ 82. Այն հնչիւնները և բառերը, որոնք արտայայտում են մեր զգացմունքներն ու կիրքը, կոչւում են միջարկութիւն կամ ձայնարկութիւն (междометіе).

Միջարկութիւններն արտայայտում են՝

- 1) Ուրախութիւն՝ ահ, սէհ, էֆ:
- 2) Յաւ՝ վախ, վայ, օ, սհ, ախ:
- 3) Ափսոսանք՝ ափսոս, աւաղ:
- 4) Բաղձանք՝ երանի թէ, սւր էր թէ:
- 5) Զարմանք՝ վահ, օ, սհ:
- 6) Երկիւղ՝ վայ թէ, մի գուցէ:
- 7) Կոչ՝ սի, ս, էյ, հէյ, տօ, ձօ, այ:
- 8) Խրախոյս՝ կեցցէ, հա, ապրիս:

Կան նմանաձայն ձայնարկութիւններ, որոնք արտայայտում են անշունչ առարկաների և կենդանիների հնչիւնները:— Զը՛նգ, զը՛նգ. չը՛խկ, չը՛խկ. ճը՛ռ. մեաւ (կատու). համ-համ (շուն) և այլն:

§ 83. Մ Ի Զ Ա Ր Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր Ի Ո Ւ Ղ Ղ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ը

1) Միջարկութիւնների գլխին դրւում է երկար (') կամ շեշտ (˘):— Ախ, վայ, տօ:

2) Միջարկութիւնը, եթէ դրած է նախադասութեան սկզբին կամ վերջին, միւս անդամներից բաժանւում է ստորակէտով: Իսկ եթէ նախադասութեան միջին է, երկու կողմից առնւում է ստորակէտ:—

Ախ, թոխ, ծիծեռնակ, ծնած տեղս Աշտարակ:
Որքան դժբաղդ եմ ես, անխ:

Հերոսը, ամառ, այլ ևս չը կայ:

Վարժութիւն.— 1. Հետեւալ նախադասութիւններից ջուր կեցք միջարկութիւնները:

Ձայն տոն, սի ծովակ, ինչո՞ւ լուում ես: Ես լսեցի մի անուշ ձայն, ախ, ափսոս, որ երազ էր: Ուխտայ, ուխտայ, սիրուն հովիւ, քունդ անուշ: Երանի, դարուն լինի տարին բոլոր ժամանակ: Ժամը տւին— տան-դօ, տան-դօ. կովը կթենք, թը՛ռ, թը՛ռ կաթ տայ: Բազէ, թը՛ռ, բազէ, թը՛ռ... Պառաւ նանը դարձնում է, տան, տան, տան, պան, պան, պան:

2. Գրեցէք մի քանի նախադասութիւններ հետեւալ միջարկութիւններով.

Կեցցէ, ապրիս, վայ, մի գուցէ, էյ, այ, երանի, տօ, օ, ծիւ-ծիւ:

Յ Ա Ի Ե Լ Ի Ա Մ

ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԵԱՆ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ

§ 1. ՀԱՄԱՌՕՏ ԵՒ ԸՆԴԱՐՁԱԿ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ: Համառոտ կոչւում է այն նախադասութիւնը, որի մէջ կան միմիայն գլխաւոր անդամներ:— Աշակերտը գրում է:

Իսկ ընդարձակ կոչւում է այն նախադասութիւնը, որի մէջ բացի գլխաւոր անդամներից՝ կան և երկրորդական անդամներ:— Աշխատասէր աշակերտը դասարանում գրում է իր դասը:

§ 2. ԴԻՄԱՒՈՐ ԵՒ ԱՆԴԷՄ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ: Դիմատը կոչւում է այն նախադասութիւնը, որի մէջ ենթական յիշւում է կամ իմացւում է մըտքով:— Աստուծ ծուլութիւն չի սիրում երբեք: Խելօք մանուկներ, (դուք) ձեր գրքերն առէք:

Իսկ անդէմ կոչւում է այն նախադասութիւնը, որի մէջ ենթական անյայտ է:— Ասում են, որ ամենայն մարդ մի աստղ ունի երկնքում: Լուսացաւ, լուսացաւ, լուսն է բարին: Ամպել է, ձիւն չի գալիս:

§ 3. ՊԱՐՁ ԵՒ ԲԱՐԴ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ: Պարզ կոչւում է այն նախադասութիւնը, որ միայն մի պարզ միտք է արտայայտում:— Մըջիւնը բերնով իր կերն է տանում:

Իսկ քարդ կոչւում է այն նախադասութիւնը, որ կազմած է երկու կամ աւելի նախադասութիւններից:— Ինչ կը ցանես, այն կը հնձես:

Բարդ նախադասութիւնը կազմւում է՝ գլխաւոր ու երկրորդական, միաւորեալ, յաւելեալ և միջանկեալ նախադասութիւններից:

§ 4. ԳԼԽԱՒՈՐ ԵՒ ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ: Գլխաւոր կոչւում է այն նախադասութիւնը, որից կախում ունի ուրիշ նախադասութիւն. իսկ երկրորդական կոչւում է այն նախադասութիւնը, որ կախում ունի գլխաւորից և պարզաբանում է նրա մի որևիցէ անդամը:— Մանիր թելեր հաստ ու բարակ, որ ես հոգամ իմ ցաւեր:

Այս օրինակում գլխաւոր նախադասութիւնն է մանիր թելեր հաստ ու բարակ, իսկ երկրորդականը՝ որ ես հոգամ իմ ցաւեր:

Երկրորդական նախադասութիւնը գլխաւորապէս լինում է.

ա) Յատկացուցիչ:— Այն գետը, որ անցնում է Թիֆլիսի միջով, կոչւում է Կուր:

Եթէ այս բարդ նախադասութիւնը կրճատենք, երկրորդական յատկացուցիչ նախադասութիւնը կը դառնայ յատկացուցիչ բառ:— Թիֆլիսի միջով անցնող գետը կոչւում է Կուր:

բ) Հրացուցիչ:— Որդին լսում է, ինչ որ ասում են ծնողները:

Եթէ այս բարդ նախադասութիւնը կրճատենք, երկրորդական լրացուցիչ նախադասութիւնը կը դառ-

նյա լրացուցիչ բառ:—Որդին լսում է ծնողների ասածը:

4) Պարագայական:—Որտեղ կայ սէր, այնտեղ կայ միաբանութիւն: Ձիւնը հալւում է, հէնց որ տաքանում է եղանակը: Ամեն մարդ աշխատում է, որ առաջ գնայ:

Եթէ այս բարդ նախադասութիւնները կրճատենք, երկրորդական պարագայական նախադասութիւնները կը դառնան պարագայական բառեր:—Սէր եղած տեղում կայ միաբանութիւն: Ձիւնը հալւում է եղանակը տաքանալուն պէս: Ամեն մարդ աշխատում է առաջ գնալու:

Ինչպէս տեսանք, երկրորդական նախադասութիւնը բաժանւում է գլխաւորից ստորակէտով. իսկ եթէ նա լինում է գլխաւոր նախադասութեան անդամների մէջ, երկու կողմից է ստորակէտ առնում:

Երկրորդական նախադասութիւնը գլխաւորից բաժանելու համար երբեմն դրւում է ընդ ('):—Պատմեց պառաւին՝ թէ ինչ բան տեսաւ:

Բռնութիւնը բացի դրանից դրւում է թւարկութիւնների, բացատրութիւնների ու բառերի զեղջման ժամանակ:—Տարին ունի չորս եղանակ՝ գարուն, ամառ, աշուն և ձմեռ: Նա բերաւ իր հետ մի ոսկէ ձկնիկ՝ ձկանց արքայի դուստրը գեղեցիկ: Մարտը տալիս է ձնծաղիկ, ապրիլը՝ կապոյտ մանուշակ:

Բռնութիւնը դրւում է նաև, երբ ուզում ենք չը շփոթել նախադասութեան զանազան անդամները միմեանց հետ:—Եւ նա ուժասպառ՝ խոտերի միջին՝ յուսահատ, տխուր՝ լալիս էր անվերջ:

§ 5. ՄԻԱԿՈՐԵԱԼ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԻՒՆ: Միատորեալ կոչւում է այն նախադասութիւնը, որ կազմւած է երկու կամ աւելի պարզ նախադասութիւնների միաւորութիւնից:—Արևն էլ վաղուց ելաւ, բարձրացաւ:

Այս նախադասութիւնը կազմւած է երկու պարզ նախադասութիւնների միաւորութիւնից՝ 1) Արևն էլ վաղուց ելաւ, 2) Արևն էլ վաղուց բարձրացաւ:

Միաւորեալ նախադասութեան մէջ մի ենթակայի հետ կարող են լինել երկու կամ աւելի ստորոգեալներ, մի ստորագեալի հետ՝ երկու կամ աւելի ենթականեր, մի ենթակայի կամ ստորոգեալի հետ՝ երկու կամ աւելի միատեսակ երկրորդական անդամներ:—Ձի, ոչխար, գառնուկ, այծ, ուլ, հորթ ու կով գնացին իրանց գործին շտապով: Արևը յաղթեց ամպերին, շողքը ձգեց սարերին: Խեղճ որբիկը չ'ուներ հայր, մայր, եղբայր ու քոյր: Նա անտուն, անտէր, բաղջած ու ծարաւ թափառում է փողոցներում: Դեկտեմբերին, յունւարին և փետրւարին ձմեռ է լինում:

Միաւորեալ նախադասութեան մէջ վերջին և նախափերջին միատեսակ անդամների մէջ դրւում է ու կամ եւ. իսկ միւս միատեսակ անդամները բաժանւում են իրարից ստորակէտով:

§ 6. ՅԱԿԵԼԵԱԼ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԻՒՆ: Յաւելեալ կոչւում է այն նախադասութիւնը, որ կազմւած է ուրիշ բառերից:—Մի օր տգեղն ասում է միւսին. «Երթանք ծովի ափ, քոյրիկ, միասին»:

Այս օրինակում Մի օր տգեղն ասում է միւսին գըլ-
խաւոր նախադասութիւն է, իսկ «երթանք ծովի ափ,
քոյրիկ, միասին»՝ յաւելեալ:

Յաւելեալ նախադասութեան սկզբում գրւում է
միջակէտ եւ չակերտ (•«), իսկ վերջում՝ չակերտ և
վերջակէտ (»):

Հարց ու պատասխանների ժամանակ, չակերտ-
ների տեղ կարող է գործ ածւել անջատման զիծ(—), որ
գրւում է յաւելեալ նախադասութեան առաջ, օրինակ.

—Էն մէկ հաւ կար ռըր գնաց:

—Ծարաւ աղբըրում կուլ գնաց:

Ծանոթութիւն:—Միջակէտը գրւում է նաև անկախ նա-
խադասութիւնների մէջ:—Աշուն է խորին. ծիծառը թռաւ.
անտառն է դատարկ. դաշտը մերկացաւ:

Չակերտների մէջ են առնւում նաև գրածրների և թեր-
թերի անունները:—«Վէրք Հայաստանի» վէպը գրել է Պ.
Աբովեանը: «Մեր հայրենիքը» լաւ երգ է: «Բաղմավէպը»
հրատարակւում է սուրբ Ազգարի վանքում:

§ 7. ՄԻՋԱՆԿԵԱԼ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԻՒՆ: Միջան-
կեալ կոչւում է այն անկախ նախադասութիւնը, որ՝
իբրև ծանօթութիւն, գցւած է մի ուրիշ նախա-
դասութեան մէջ:—Պետերբուրգը, ինչպէս յայտնի է,
Ռուսաստանի մայրաքաղաքն է: Եւ գնաց տեսաւ (ըսյց
Բնչ տեսնի լաւ, որ արդար լինի եւ ոչ անիրաւ), հին
խուղի շէմքում պառաւը նստած:

Միջանկեալ նախադասութիւնը միւսներից բա-
ժանւում է ստորակէտներով կամ փակագծով ( ):

Վարժութիւն:—Վերլուծեցէք հետեւեալ նախադասութիւն-
ները.

Աշունը եկաւ: Թափւեցաւ սաղարթ: Լոեց: Ամպերը
եկան, ծածկեցին: Մեզնից շատ առաջ կար մի թագաւոր,
հոգով դեռ արի, գլխով ալեոր: Մօր համար բոլոր որդիքը
սիրելի են: Անձրեւում է: Մթնում է: Վարդը, մանուշակը և
մեխակը անուշահոտ ծաղիկներ են: Ահա մէկ օր էլ ծերը
գնաց ծով, որ ձուկը որսայ իր մաշած ցանցով: Սիրուն
թիթեռ, ինձ ասա՝ թէ ինչով ես դու ապրում: Այն աշա-
կերտը, որ աշխատում է, արժանի է գովեստի: Որտեղ հաց,
այնտեղ կաց: Այդ զարհուրելի ձայնիցը դաժան (ոչ որոտ-
մունք էր և ոչ էլ գազան) լեռներ ու ձորեր դղրդում էին:
Կանչեց կիսամեռ սիրունը ջրից. «քոյրիկ, իմ քոյրիկ, փրկէ
ինձ մահից»:

§ 8. ՀԱՐՅԱԿԱՆ, ԲԱՅԱԿԱՆ ԶԱԿԱՆ ԵՒ ՊԱՏ-
ՄԱԿԱՆ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ: Հարցական կոչւում է
այն նախադասութիւնը, որի մէջ կայ հարց:—Ինչո՞ւ ձը-
կանց հետ պար չես բռնում մանկական: Հիմի՞ էլ լռեմք:

Հարց պարունակող բառի գլխին գրւում է հար-
ցական նշան (*):

Բացականչական կոչւում է այն նախադասու-
թիւնը, որի մէջ կայ բացականչութիւն:—Օ՛, ծանր
հոգսերի խղճուկ գաւակներ, որքան համբերող, քաջ
է ձեր հոգին:

Բացականչութիւն պարունակող բառի գլխին
գրւում է երկար (˘):

Պատմական կոչւում է այն նախադասութիւնը,
որի մէջ, առանց հարցի կամ բացականչութեան, հան-
դարտ պատմւում է մի բան:—Ձիւն էր գալիս փա-
թիլ-փաթիլ, հետն էլ անձրև կաթիլ կաթիլ:

Յ Ա Ն Կ

Երես

§§ 1—3.	Հնչիւններ և տառեր	5
§§ 4.	Վանկ և բառ	7
§ 7.	Բառերի կազմութիւնը	9
§§ 8—16.	Ուղղագրական գիտելիքներ	10
§ 17.	Տողադարձի կանոնները	20
§§ 18—19.	Նախադասութիւն	21
§ 20.	Բանի մասեր	26
§§ 21—22.	Առարկայ և նրա տեսակները	27
§§ 23—34.	Գոյական անուն և նրա հոլովումները	28
§ 35.	Անկանոն հոլովում	37
§ 36.	Փոխուղ և կորչող զբեր	39
§ 37.	Գոյականների ուղղագրութիւնը	40
§§ 38—40.	Ածական անուն և նրա փոփոխումները	41
§ 41.	Ածականների ուղղագրութիւնը	43
§ 42.	Դերանուն և նրա տեսակները	45
§ 43.	Դերանւանական յօդեր	45
§§ 44—50.	Դերանունների հոլովումը	46
§ 51.	Դերանունների ուղղագրութիւնը	50
§ 52.	Թւական անուն և նրա տեսակները	51
§ 53.	Թւականների փոփոխումները	53
§ 54.	Թւականների ուղղագրութիւնը	54
§§ 55—60.	Բայ. սեռ, ժամանակ, դէմք, թիւ	55
§ 61.	Դերբայ	60
§ 62.	Բայի ձևերի կազմութիւնը	62
§§ 63—67.	Խոնարհում	62
§ 68.	Կրաւորական բայեր	72
§§ 69—70.	Բացասական բայեր և նրանց խոնարհումը	73
§ 71.	Դերբայներից կազմւ. բաղադր. ժամանակներ	76
§ 72.	Անցողական բայեր	78
§§ 73—74.	Սնդէմ և անկանոն բայեր	78
§ 75.	Բայերի ուղղագրութիւնը	81
§ 76.	Մակբայ և նրա ուղղագրութիւնը	83
§ 78.	Նախդիր և յետադիր	85
§ 79.	Նախդիրների և յետադիրների ուղղագրութ.	86
§ 80.	Շաղկապ և նրա ուղղագրութիւնը	87
§ 82.	Միջարկութիւն և նրա ուղղագրութիւնը	88
§§ 1—8.	Նախադասութիւնների տեսակները	90

ՀՈՅՍ ԵՆ ՏԵՍԵԼ

Յարուքիւն Թումանեանի

- 1) ԽՕԼԵՐ, ՎՊԵՎԻԼ . . . . . 20 կոպ.
- 2) ԱՐԻՈՒԹԵՈՆ ԹԵԻԵՐԸ (Թարգմ.) . . . . . 30 »
- 3) ԱՄՈՒՐԻՆ (սակաւաթիւ) . . . . . 20 »
- 4) ՀԱՆԱՔ ՈՒ ԴԱՆԱԿ (սակաւաթիւ) . . . . . 30 »
- 5) ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ (սակաւաթիւ) . . . . . 50 »
- 6) ՄԵԼԻՔ-ԲԷԳԼԱՐ, պատմ, պօէմ (սակաւաթիւ) . . . . . 10 »
- 7) ՄԵԼԻՔ-ԻՒՍՈՒՓ, » » . . . . . 20 »
- 8) ՄՈՒՍԱ, պատմ. պօէմ I նւագ . . . . . 20 »
- 9) ՄՈՒՍԱ, » » II » . . . . . 30 »
- 10) ՆՈՒԱԳՆԵՐ . . . . . 30 »
- 11) ՀԱԶԱՐԱՆ-ԲԼԲՈՒԼ, ֆէէրիա 3 արարւածով . . . . . 30 »
- 12) ԱՐՏԱԽԱԶԴ Բ. պատմ. ֆէէրիա 4 պատկերով . . . . . 30 »
- 13) ՈՒՂԱԳՐԱԿԱՆ ԱՂԻՍԱԿ . . . . . 3 »
- 14) ՌՈՒՍ-ՀԱՅԵՐԷՆ ԲԱՌԱՐԱՆ . . . . . 75 »
- 15) ՀԱՅ-ՌՈՒՍԵՐԷՆ ԲԱՌԱՐԱՆ . . . . . 1 ռ. »
- 16) ՍՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ Գ. տպագրութիւն . . . . . 40 »
- 17) ՀԱՄԱԶԱՅՆՈՒԹԻՒՆ . . . . . 40 »

ԳԻՆՆ Է 40 ԿՈՊ.

Դիմել՝ Թիֆլիսի գրավաճառներին կամ հեղինակին՝
 Тифлисъ, Чавчавадзеvская, № 25 а,
 Арутюну Туманьяну.

6326